

SOMUT NORM DENETİMİNDE ANAYASA'YA AYKIRILIK İDDİASININ CİDDİLİĞİ MESELESİ

*Seriousness of the Alleged Unconstitutionality in the Process of Claim of
Unconstitutionality*

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Emrullah EGELİĞİ*

ÖZET

Somut norm denetimi usulüne başvurmak için mahkemenin davaya uygulanacak bir kanun hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varması gerekmektedir. Ancak kanun hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu taraflarca ileri sürülürse bu durumda mahkeme itirazların ciddi olup olmadığını değerlendirmelidir. Yani iki ayrı durum için iki ayrı değerlendirme kriteri öngörülmüştür. Anayasa'ya aykırılık itirazının ciddiliği, objektif ve subjektif boyutlara sahiptir. Objektif ciddilik aykırılık itirazının hukuken tartışılabilir olmasıdır. Subjektif ciddilik ise aykırılık itirazının iyi niyet kurallarına uygun olmasıdır. Her iki boyut birlikte aranmalıdır. Aksi halde kötü niyetle, davayı uzatmaya yönelik itirazlar gerçekleştirilebilir. Bu tarz kötü niyetli itirazların kabul edilmesinde bazı sakıncalar vardır. Somut norm denetimi, o mahkemede, ilgili hükmün uygulanacağı bütün davaları durdurucu etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu davalar için makul sürede yargılanma hakkının ihlaline neden olabilir. Ciddi bulmama kararı, kanun yolunda denetlenebilir. Çalışmada, Yargıtayın ciddi bulmama kararlarının denetimini nasıl gerçekleştirdiği de incelenmiştir. Yargıtayın aykırılık kanısına varma ve aykırılık iddialarını ciddi bulma kriterleri arasında bir ayırım yapmadığı eğilimi olduğu sonucu öne çıkmıştır.

* Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, egeligi@tau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2742-8456.

Anahtar Kelimeler: Anayasa yargısı, somut norm denetimi, anayasa usul hukuku, bekletici sorun, aykırılık iddiasının ciddiliği.

ABSTRACT

In order to raise a claim of unconstitutionality, the relevant court must first consider that a provision of law to be applied to a case before it is unconstitutional. However, if the parties to the relevant case argue that a provision of law is unconstitutional, then the court must first consider the seriousness of the objections. In other words, two separate evaluation criteria should be applied for two different situations. The seriousness of the claim of unconstitutionality has objective and subjective dimensions. Objective seriousness means that the claim of unconstitutionality is legally arguable. Subjective seriousness, on the other hand, requires that the claim complies with the rules of *bona fides*. Both dimensions should be taken into consideration together. Otherwise, claims may be used in bad faith to prolong the case. There are some drawbacks in accepting such malicious claims. The claim of unconstitutionality has the effect of suspending all cases in that court in which the relevant provision will be applied. Therefore, this procedure may result in a violation of the right to a trial within a reasonable time for these cases. The decision finding the claim of unconstitutionality unserious may be appealed. In this study, the procedure how the Turkish Court of Cassation evaluates the lower courts' decisions finding the claim of unconstitutionality unserious is also addressed. It has been concluded that the Court of Cassation has a tendency not to make a distinction between the criteria for finding an unconstitutionality and finding the claims of unconstitutionality serious.

Keywords: Constitutional jurisdiction, constitutional procedural law, claim of unconstitutionality, prejudicial question, seriousness of the claim of unconstitutionality.

GİRİŞ

Somut norm denetimi, kanunların Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesinin demokratikleşmesi adına önemli bir usuldür. Bu yol sayesinde belirli siyasi aktörlerin inisiyatifine özgülenmiş soyut norm denetiminin aksine geniş kesimlerce kanunların Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülebilir¹. Ancak bu usulün etkili olması aykırılık itirazını değerlendirecek olan mahkemelerin yaklaşımına ve özenine bağlıdır.

Bir mahkeme, önündeki davaya uygulayacağı bir hükmün Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varırsa ya da tarafların öne sürdüğü Anayasa'ya aykırılık itirazını ciddi bulursa ilgili hükmü Anayasa Mahkemesine sevk etme yükümlülüğündedir. Mahkemenin bizzat aykırılık tespit etmesi ile tarafların öne sürmesi hâlleri farklı süreçler öngörmektedir. Buna göre aykırılığın bizzat tespit edilmesi mahkemenin aykırılık kanısına varmış olmasını, taraflarca öne sürülmesi hâlinde de aykırılık iddiasının ciddi bulunması gerekir. Ancak aykırılık iddiasının ciddi olması kriteri ne Anayasa'nın 152. maddesinde ne de 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un somut norm denetimine ilişkin 40. maddesinde ayrıntılı bir şekilde yer almıştır.

Aykırılık iddiasının ciddiliğinin niteliğiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmek için öğreti ve kanun yollarındaki içtihat yol gösterici olacaktır. Gerçi özellikle Türkiye'nin anayasa yargısıyla tanışmış olduğu 1960'ların ilk yıllarında konuyla ilgili eserler mevcuttur. Ancak bu eserlerden sonra konunun yeterince irdelenmemesi ve kanun yollarında konuya ilişkin bir cevap bulma olasılığı çalışmayı kaleme almamızdaki temel motivasyonu teşkil etmiştir. Özetle çalışma, aykırılık iddialarının ciddiliğinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin öğreti ve uygulamanın bulmuş olduğu bir yanıt olup olmadığını araştırmak ve bazı çözüm önerileri sunmayı amaçlamıştır.

Öncelikle somut norm denetiminin esaslarına değinilmekle yetinilecektir. Daha sonra aykırılık iddiasının ciddiliğinin subjektif ve objektif şartlardan hangisi ya da hangilerini taşıması gerektiği tartışılacaktır. Ciddi bulma konusu öğreti ve yargı kararları çerçevesinde irdelenecektir. Yargıtayın ciddilik unsurunu öğretiyle uyumlu bir şekilde

¹ Özbek, M. S. (2015). Tatbikattan Hareketle Somut Norm Denetiminin Etkinliği Üzerine Bir Etüd, içinde Çoban, A. R., Gülener, S., Sağlam, M., Ekinci, H. (Der.) *Haşim Kılıç'a Armağan*, Cilt I (s. 1694-1722). Ankara: Anayasa Mahkemesi, s. 1369.

mi uyguladığı, bunu uygularken Anayasa'ya uygunluk denetimine varan değerlendirmelere yer verip vermediği konusu araştırılacaktır. Son olarak çalışmanın kapsamı ve amacı doğrultusunda somut norm denetiminin bekletici sorun etkisi² ve aykırılık itirazını ciddi bulmama kararının denetiminde uygulanacak usul³ konularına yer verilecektir.

I. GENEL OLARAK SOMUT NORM DENETİMİ

Bu çalışmaya ilgi gösteren okuyucular büyük olasılıkla ve oranda somut norm denetiminin temel esaslarının farkındadır. Yine de çalışmanın spesifik sorusunu daha iyi aktarabilmek için somut norm denetimine ilişkin bazı hususlara değinmekte fayda vardır.

Somut norm denetimi davaya bakmakta olan mahkemenin davada⁴

² Bekletici sorun etkisine daha detaylı değinilecek olmasının sebebi, somut norm denetimine başvurulmasının özellikle makul sürede yargılanma hakkı üzerindeki olası etkilerine dikkat çekme amacı taşımaktadır. Böylece Anayasa'ya aykırılığı öne sürülen hükümlerin Anayasal denetiminin sağlayacağı yararlar, somut norm denetimi usulünün yargılamayı bekletici etkisi arasında bir denge gözetilmesi gerekliliği vurgulanacaktır.

³ Ciddi bulmama kararının denetlenmesinin daha detaylı incelenmesiyle de çalışma kapsamında yararlanacağımız yüksek yargı kararlarının konuyla bağlantısı ortaya konacaktır. Anayasa Mahkemesi kararlarına Mahkemenin anayasa.gov.tr uzantılı adresinden; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) kararlarını hudoc.com uzantılı adresinden; diğer kararlaraysa Lexpara ve Kazancı gibi veri tabanlarından ulaşılmıştır.

⁴ Bu noktada öne çıkan sorulardan birisi Anayasa'ya aykırılık itirazının davanın hangi aşamalarında yapılabileceği sorunudur. Bu soru da ön inceleme aşamasında Anayasa'ya aykırılık itirazında bulunulmasının mümkün olup olmadığı alt sorusunda spesifikleşmektedir. Bazı bekletici sorunlar tahkikatın her aşamasında ileri sürülebilirken, bazı bekletici sorunlar tahkikat başlamadan önce ileri sürülmelidir. Direnisa, E. (2021). *Medenî Yargılamada Ön İnceleme Aşaması*, İstanbul: On İki Levha, s. 292. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 137. maddesinde ön incelemenin kapsamı belirtilmiştir. Buna göre dava şartları ve ilk itirazların incelenmesi, uyumsuzluk konularının belirlenmesi, hazırlık işlemleri, delillerin toplanması için gereken işlemler, mümkün olan davalarda sulhe vey arabuluculuğa teşvik gibi unsurlar ön incelemenin kapsamını oluşturmaktadır. Bu işlemler yapılmaksızın davanın tahkikat safhasına geçilmesi mümkün değildir. Ermenek, İ. (2011). "Hukuk Muhakemeleri Kanununa Göre Ön İnceleme", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2., S. 1., s. 147. Yine 6100 sayılı Kanun'un 140. maddesine göre uyumsuzluk konusunun tespiti ön inceleme aşamasında yapılır. Uyumsuzluk konusunun tespiti aynı zamanda mahkemenin görevli veya yetkili olup olmadığını da belirler. Özetle, görev ve yetki, ön inceleme aşamasında incelenir. Buna bağlı olarak somut norm denetimi başvurusu, ön inceleme aşaması tamamlandıktan sonra yapılmalıdır. Keza uyumsuzluk noktalarının tespit edilerek, bu surette uyumsuzluğa uygulanacak olan hukuk normlarının da açıklığa kavuşturulması sağlanır. Başka bir ifadeyle, uyumsuzluğu ve uyumsuzluk noktalarını tam olarak tespit etmeden, yapılacak hukukî nitelendirme kapsamında uygulanacak olan hukuk normlarını belirlemek mümkün değildir. Dolayısıyla sağlıklı yürütülmüş bir ön inceleme aşamasından sonra, somut uyumsuzluğa uygulanacak olan hukuk normlarını belirleyen mahkeme, somut norm denetimi başvurusu talebinin, ilk olarak mevcut yargılama bakımından uygunluğunu ve yerindeliliğini tayin edecek, sonrasında bu talebi ciddi gördüğü takdirde, ara kararı vererek, somut norm denetimi başvurusunda bulunacaktır. Bu gerekçelerle Anayasa'ya aykırılık itirazının ön inceleme aşamasında ciddi görülmesi usulden reddedilmesi gereken bir dava içerisinde ve/veya uygulanmayacak bir normun Anayasa Mahkemesine gönderilmesi riskini taşır.

uygulanacak kanun hükmünü⁵ Anayasa'ya aykırı görmesi veya davanın taraflarından⁶ (keza vekillerinden biri tarafından) ileri sürülen aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısı üzerine Anayasa Mahkemesine başvurusuyla gerçekleştirilen Anayasa'ya uygunluk denetimidir⁷. Bu tanıma göre herhangi bir davaya bakmakta olan mahkemeler de o davada uygulanacak kanun hükmünü Anayasa'ya aykırı görür veya davanın taraflarından (keza vekillerinden biri tarafından) ileri sürülen aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırlarsa, Anayasa Mahkemesine başvurabilirler⁸.

Somut norm denetiminde aykırılık itirazının ön sorun olarak ilgili mahkemede çözülmesi, bu yolun yargısal yönünü, özellikle soyut norm denetiminde daha ön plana çıkarmaktadır⁹. Ancak Türk hukukunda somut norm denetimi, soyut norm denetiminin aksine kanun ve

⁵ Aykırılık itirazına konu olan hükmün davaya uygulanacak norm niteliğinde olması şartı aranmaktadır. Aksi durumlarda Anayasa Mahkemesi somut norm denetimine başvuran mahkemenin yetkisiz olduğuna karar vermektedir. AYM, E.2001/478, K.2004/38, 25/3/2004. Ayrıca ilgili kanun hükmünün davaya uygulanacak bir hüküm olması kadar Anayasa Mahkemesine sevk edilirken de spesifik olarak belirtilmesi gereklidir. Söz konusu hüküm belirtilmeksizin kanunun tamamıyla ilgili somut norm denetimi gerçekleştirmek kural olarak mümkün değildir. AYM, E.1987/34 K.1987/33, 3/12/1987; AYM, E.1993/30 K.1993/27, 7/9/1993. Benzer yönde bkz. Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 4/10/2012 tarihli ve 2012/8539 sayılı kararı. Bu kuralın istisnası olarak, tüm kanun metninden hangi kuralın uygulanacağını spesifik olarak belirlenebileceği, kısa metinli kanunlar gösterilebilir.

⁶ Taraf sıfatını haiz olmayan kişiler -örneğin bilirkişi, tanık, mahkeme kâtibi gibi- bu yönde bir itiraz ileri süremeyecektir. Ancak tanık, dava nedeniyle kendisi ile ilgili uygulanacak bir kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığını mahkemeye sunabilir. Kıratlı, M. (1966). *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)*, Ankara: AÜSBF Yayınları-Sevinç Matbaası, s. 70. Kamu adına iddia makamını oluşturan Cumhuriyet Savcısının da davada taraf sıfatını haiz olduğundan bakılmakta olan bir davada mahkeme nezdinde Anayasa'ya aykırılık iddiasında bulunabilecektir. Hukuk davalarında asli müdahil davada taraf sıfatını haiz olduğundan bu konuda tam bir hakka sahiptir. Aydın'a göre, feri müdahil ise, taraf sıfatını haiz olmadığından bu konuda tam bir hakka sahip değilse de teknik olarak Anayasa'ya aykırılık iddiasında bulunabilir ancak mahkeme bu iddiayı ciddi bulmaz ise, hükmü ve bu konuyu temyiz edemez. Aydın, M. (2007). "Mahkemelerde Taraflarca İleri Sürülen Anayasa'ya Aykırılık İddialarının Ciddiliği", *AÜSBFD*, C. 62., S.3., s. 31. İhtiyari ve mecburi dava arkadaşları ise davada taraf sıfatına sahip olduklarından, bunlardan her biri Anayasa'ya aykırılık iddiasını ileri sürebilecektir. Kuru, B. (1991) *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 1143 aktaran Ömeroğlu, A. (2014). *Türk Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 60.

⁷ Kaboğlu, İ. Ö. (2020). *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, İstanbul: Legal, s. 351-352; Teziç, E. (2015). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta, s. 245; Özbudun, E. (2019). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin, s. 398; Gözler, K. (2017). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin, s. 428.

⁸ Bilge, N., Önen, E. (1978). *Medeni Yargılama Hukuku Dersleri*, Ankara: Sevinç Matbaası, s. 23; aktaran Ömeroğlu, A. (2014). s. 57.

⁹ Tunç, H. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı (Denetim Kapsamı ve Organları)*, Ankara: Yetkin, s. 85.

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil bakımından denetimini kapsamaz; yalnızca esas bakımından denetimine olanak tanır¹⁰.

Somut norm denetimi öğretide itiraz yolu olarak da anılmaktadır. Bununla birlikte ilgili usulün *defi* şeklinde tanımlandığı da gözlemlenmektedir. Somut norm denetiminin defi mi yoksa itiraz mı olduğu sorusunun yanıtı, bu yola dair bazı ipuçları taşımaktadır. Öğretideki bir görüşe göre Anayasa'ya aykırılık iddiası, niteliği itibarıyla bir *defi* değil *itirazdır*. Çünkü bu denetim mekanizmasının harekete geçirilebilmesi için münhasıran taraflardan birinin aykırılık beyanında bulunması gerekli olmayıp bu durum kendiliğinden mahkemece de dikkate alınabilir¹¹. Bazen *defi* kavramı kullanılıyor olsa da bu yolun kullanımının mahkemenin aykırılık iddiasını ciddi bulması şartına bağlı olması nedeniyle *itiraz yolu* terimi tercihi daha isabetli olacaktır¹².

Taraflarca yapılan Anayasa'ya aykırılık itirazı karşısında mahkemelerin itirazı ciddi bulup bulmadığına dair bir ara kararı vermesi gerekmektedir. Bu karar gerekçeli olmalıdır¹³. Anayasa'nın 152. maddesinde Anayasa'ya aykırılık itirazının reddedilmesi hâlinde bu iddianın "*temyiz merciinde*" esasla beraber ele alınacağı belirtilmektedir¹⁴. Ancak bu hüküm, aykırılık iddiasının her durumda Yargıtay aşamasında ele alınacağı anlamına gelmemektedir. Zira bazı kararlar itiraz ya da istinaf kanun¹⁵ yollarında da kesinleşebilir. Bu gibi hâllerde aykırılık iddiasının ciddiliği bir üst kanun yolunda değerlendirilecektir. Yargıtay da anayasa koyucunun bu hükümlerle bir yargılamayı kesinleştiren en üst yargı yerini kastettiğini belirtmektedir¹⁶. Dolayısıyla aykırılık iddiasına konu olan hükmün temyiz kanun yolunda incelenebilmesi için karara karşı temyiz yolunun açık olması gerekmektedir¹⁷. Örneğin itiraz kanun yoluna

¹⁰ AYM, E.2017/85, K.2017/64, 15/3/2017, §§ 7-10.

¹¹ Ömeroğlu, A. (2014). s. 57.

¹² Değerli, Y. S. (2020). *Anayasa Yargısında Ön-Denetim*, Ankara: Adalet, s. 63.

¹³ Özbek, M. S. (2015). s. 1310. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 23/6/2004 tarihli ve 2004/375 sayılı kararı.

¹⁴ 1961 Anayasası da aykırılık iddiasının ciddiliğine ilişkin kararın esasla birlikte temyiz edileceği yönündedir. Soysal, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 256.

¹⁵ Konya Bölge Adliye Mahkemesinin 2. İdari Dava Dairesinin 26/4/2017 tarihli ve 2017/823 sayılı kararı.

¹⁶ Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 30/05/2017 tarihli ve 2017/303 sayılı kararı.

¹⁷ Yargıtay 18. Ceza Dairesinin 19/04/2016 tarihli ve 2016/8148 sayılı kararı. "(...) İnfaz aşamasında 4771 sayılı Yasanın uygulanmasına ilişkin kararlar itiraza tabi olup, itiraz üzerine merciince inceleme yapılarak gerekli karar verildiğinden ve ayrıca 4771 sayılı Yasanın Anayasaya

tabi bir karara karşı başvuru yolu olarak temyizın gösterilmesi, yasal başvuru yolunu değiştirmeyeceğinden Anayasa'ya aykırılık itiraz kanun yolunda değerlendirilecektir¹⁸. Bu durum istinaf kanun yoluna açık karar türleri için de geçerlidir. Temyiz edilebilen istinaf kararlarında ise yine son karar mercisi olarak Yargıtay, aykırılık iddiasının ciddiliğini değerlendirebilmektedir¹⁹.

II. AYKIRILIK İDDİASININ CİDDİLİĞİ

Somut norm denetiminde aykırılık iddiasının ciddiliği konusuyla ilgili bir düzenleme olmasa da öğretilerde ciddilik kriterinden ne anlaşılması gerektiği tartışılmıştır²⁰. Yargıtayın konuyla ilgili aydınlatıcı bir içtihadı

aykırılık iddiası üzerine verilen kararın da temyizi mümkün bulunmadığından hükümlünün temyiz talebinin CMUK'nun 317.maddesi uyarınca istem gibi REDDİNE, 2.6.2003 gününde oybirliği ile karar verildi." Yargıtay 9. Ceza Dairesinin 2/6/2003 tarihli ve 2003/984 sayılı kararı.

¹⁸ Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 30/05/2017 tarihli ve 2017/303 sayılı kararı.

¹⁹ Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 23/12/2020 tarihli ve 2020/6001 sayılı kararı ve Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 1/12/2020 tarihli ve 2020/5557 sayılı kararı.

²⁰ "Ciddi" kelimesi Türkçeye Arapçadan girmiş bir kelimedir. Kelimenin Arapça, *canlılık, keskinlik* gibi bir anlamdan türediği düşünülmektedir. Türkçe Online Etimoloji Sözlüğü, <https://www.etimolojiturkce.com>, (Erişim Tarihi: 11/10/2021). Kelimenin İngilizce karşılıklarından olan "serious" kelimesinin etimolojik serüveni incelendiğindeyse "ağırlık" kavramının önce çıktığı görülmektedir. Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com>, (Erişim Tarihi: 11/10/2021). Bu kavramlardan hareketle ciddilik kavramının içinde belirlilik, kesinlik ve belirli bir ağırlığa ulaşma şartlarının arandığı söylenebilir. Esasında "ciddilik" kavramı hukukun çeşitli dallarında da bir olgu ya da vakanın belirli bir ağırlığa ve kesinliğe ulaşması anlamlarında kullanılmaktadır. Örneğin İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) içtihadında gazetecinin bazı bilgi ve belgeleri teslim etmesi hâlinde haber kaynağının kimliğinin tehlike atılması açısından ciddi bir risk doğurması hâli bir istisna olarak zikredilmiştir. Bu ifade özelinde ciddi kelimesini, yakın ve somut anlamı taşıdığı söylenebilir. Sanoma Uitgevers/Hollanda (Büyük Daire), B. No: 38224/08, 14/9/2010, §§ 90-92; Esmer, M. (2020). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Medya Özgürlüğü: Kapsamı ve Sınırları", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2., s. 777. Benzer şekilde İHAM'ın kötü muamele ve işkence tanımlamaları arasındaki farkta eylemlerin ciddi bir seviyeye ulaşması kriteri dikkat çekmektedir. Anayurt, Ö. (2008). "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12., S. 1, 2, s. 432. Yargıtayın eski tarihli içtihadında ciddi kavramı zaman zaman inandırıcılık, ikna edicilik anlamlarında da kullanılmıştır. Örneğin babalıkla ilgili ciddi şüpheler, babalık karinesinin zayıflama nedeni olarak gösterilmiştir. Şaturoğlu, M. (1981). "Babalık Davasında Maddi ve Manevi Tazminat", *Yargıtay Dergisi*, C. 7., S. 4., s. 283. Ciddiliğin kararlılık anlamı da mevcuttur. Nitekim İHAM, Sözleşme'nin koruduğu dinsel görüşlerin belirli bir seviyede inandırıcılık ve ciddiliğe ulaşması gerektiğini belirtmektedir. Jakobski/Polonya, B. No: 18429/06, 7/12/2010, § 44; Kanadoğlu, K. (2013). "Laiklik ve Din Özgürlüğü", *TBB Dergisi*, S. 109., s. 360. Ciddi kelimesi zaman zaman, ağır, etkili veya yoğun anlamlarında da kullanılmaktadır. Nitekim Uluslararası Ceza Divanının oluşturulma amaçlarından birisi olarak ciddi suçların cezası kalmaması zikredilmiştir. Bayilloğlu, U. (2011). Korunan Grupların Sınırlılığı Bağlamında Soykırım Yasasını Geniş Tutan İddialar ve Eleştirisi, içinde Günday M. (Der.). *Zabunoğlu Armağanı* (s. 113-144), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 134. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 91. maddesinde "kamu düzeninin ciddi bir şekilde bozulmasına yol açacak toplumsal olaylar" ifadesi de ciddi kavramının belirli bir ağırlığa ulaşmış olma anlamında kullanıldığı bir başka örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu noktada öğretilerde (suçun) ağırlığın(in) her zaman ciddilik kavramını

olup olmadığını irdelemeden evvel öğretilerdeki yaklaşımlar, ele alınacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki aykırılığın resen görülmesi ve taraflarca öne sürülmesi ciddilik hususunun uygulanması açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu ayrım öğretilerde de kabul edilmiştir²¹. Çalışmada da bu ayrım gözetilecektir.

karşılamayacağı da belirtilmiştir. Yasama dokunulmazlıklarının sınırıyla ilgili olarak suçun ağırlığının yanı sıra soruşturma ya da kovuşturmanın seçimden önce başlaması gerektiği de belirtilmiştir. Arslan, M. (2021). "Yasama Dokunulmazlığı", *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11., S. 21., s. 94. Bu ayrım vurgusundan hareketle ciddiliğin eylem ve amaç arasında bir uyum gerektirdiği söylenebilir. Daha doğrudan bir ifadeyle ciddilik samimiyet ve gerçeklik unsurlarını da içinde barındırmaktadır. Bu durum ilerleyen bölümlerde tartışılacak olan, davayı uzatma ya da savsama amacı taşıyan Anayasa'ya aykırılık itirazlarının ciddiliği tartışmalarını anımsatmaktadır. Bunun yanı sıra idari yargıda dava ehliyeti açısından menfaat ihlali kriterinde ciddi ve makul, maddi ve manevi bir ilişki alt kriteri öne çıkmaktadır. Bağrıaçık, A. (2016). "Danıştay Kararları Işığında İdari Yargıda Menfaat İhlali", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7., S. 2., s. 49. Öğretilerde idari yargıdaki ciddilik kriterinin kişisel kriteriyle özdeşleştirildiği de gözlemlenmektedir. Gür, N.T. (2019). "İptal Davalarında Menfaatin Meşruluğuna Dair Düşünceler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21., S. 2., s. 694; Yolal, H. (2018). "Danıştay Kararları Işığında İptal Davalarında Dava Ehliyeti", *Marmara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, s. 81.

²¹ Örneğin Azrak, mahkemenin aykırılığı resen tespitinde aykırılık kanısına varılması gerektiğini; taraflarca ileri sürülmesi hâlindeyse ciddi bulunması gerektiğini belirtmektedir. Azrak, Ü. (1962). "Türk Anayasa Mahkemesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 28., S. 3, 4, s. 697. Duran'a göre de aykırılığın resen dikkate alınması hâlinde mahkeme, Anayasa'ya aykırılık kanısına sahip olmalıdır ancak aykırılık taraflarca öne sürülürse mahkemenin görevi bir tür filtre mekanizmasını yerine getirip tartışmayı Anayasa Mahkemesine sevk etmektir. Duran, L. (1965). "İtiraz Yolu ile Anayasa'ya Aykırılık İddiası ve Temel Hak ve Ödevlerin Kanunla Düzenlenmesi", *IHFİM*, C. 31., S. 1-4., s. 297. Kuru da taraflarca öne sürülen aykırılık iddialarında derece mahkemesinin aykırılık kanısında bulunmak zorunda olmadığını, aykırılık iddiasını ciddi bulmasının yeterli olduğunu belirtmiştir. Kuru, B. (2001). s. 6312. Kuru daha önce aykırılığın resen tespitinde de taraflarca ileri sürülmesi hâlinde de derece mahkemesinin söz konusu hükmü Anayasa'ya aykırı görmesi gerektiği, aykırılık konusundaki tereddütünü Anayasa Mahkemesine göndermeyeceği görüşündedir. Kuru, B. (1964). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, Ankara, s. 168, aktaran Aybay, R. (1968). "Anayasanın 151. Maddesine Göre Taraflarca İleri Sürülen Anayasa'ya Aykırılık İddialarının Ciddiliği Sorunu", *IHFİM*, C. 33., S. 3, 4, s.164. Hatta Duran, bu ayrımı vurgulamak için 1961 Anayasası döneminde geçerli olan derece mahkemesinin Anayasa'ya aykırı hükmü ihmal edebilme olanağını kullanır. Yazara göre mahkemenin tarafların aykırılık itirazlarını derleyip Anayasa Mahkemesine sunmak dışında ayrıntılı bir gerçekçe hazırlaması bazı sakıncalar taşır. 1961 Anayasası'na göre Anayasa Mahkemesinin 3 ay içinde karar vermemesi durumunda mahkeme, aykırılık itirazını kendisi çözecektir. İşte bu ihtimale karşı, mahkemenin kendisini bağlamaması için tarafların aykırılık iddiasını ciddi bulduğu bilgisiyle yetinmesi daha iyidir. Ancak mahkemenin resen bir aykırılık görmesi hâlinde aykırılığın gerekçelendirilmesi gerekir. Duran, L. (1965). s. 297, 306. 1961 Anayasası'nın 151. maddesi Anayasa Mahkemesinin aykırılık iddiasıyla ilgili 3 ay içinde karar vermemesi hâlinde "Bu süre içinde karar verilmezse, mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını, kendi kanısına göre çözümlü olarak dâvayı yürütür." ifadesiyle davaya bakan mahkemeye ilgili hükmü ihmal etme olanağı tanımıştır. Bunun aksine 1982 Anayasası'nın 151. maddesi, Anayasa Mahkemesinin aykırılık iddiasını 5 ay içinde çözümlememesi hâlinde "Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır." ifadesiyle 1961 Anayasası'nın mahkemelere verdiği inisiyatifini tanımamıştır. Kaboğlu, İ.Ö. (1997). *Anayasa Yargısı*, 2. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, s. 74.

Tartışmalı bir diğer husus da “ciddilik” kavramının niteliğiyle ilgilidir. Bazı yazarlara göre ciddilik yalnızca objektif boyutuyla ele alınmalıdır. Yani aykırılık iddiasının hukuken tartışılabilir olması yeterli kabul edilmelidir. Diğer bir grup yazara göre ise ciddilik birtakım subjektif koşulları da sağlamalıdır. Anayasa’ya aykırılık itirazı davayı savsama, uzatma gibi kötü niyetli kullanımlarda dikkate alınmamalıdır. Bu tartışmalar ekseninde her iki boyut irdelenecektir.

A. RESEN AYKIRILIK KANISINA VARILMASI VE AYKIRILIK İDDİASININ TARAFLARCA İLERİ SÜRÜLMESİ FARKI

Anayasa’ya aykırılık iddiasının ciddiliği hususu bazen davaya bakan mahkemenin resen Anayasa’ya aykırı olduğu kanısına varmasıyla karıştırılmaktadır. Oysa ki davaya bakan mahkeme, itiraz konusu hükmü Anayasa’ya uygun görse bile tarafların aykırılık itirazını ciddi bularak meseleyi Anayasa Mahkemesine gönderebilir²². Öte yandan mahkemenin resen aykırılık kanısına varması hâlinde mahkeme, tarafların aksi yöndeki iddialarına rağmen konuyu Anayasa Mahkemesine sevk edebilir²³. Bu iki ayrı mekanizma, kanun hükümlerinin şüphelerden arınmış bir şekilde toplum vicdanında huzurla uygulanması amacına hizmet etmektedir²⁴. Bu amacın gerçekleştirilmesinde öne çıkan çözüm yeri ise Anayasa Mahkemesidir.

Anayasa’nın 152’nci maddesi mahkemeye, bakmakta olduğu davada uygulayacağı kanun ya da Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerinin Anayasa’ya aykırı olup olmadığını araştırma görevini vermektedir²⁵. Bu hüküm incelendiğinde mahkemenin kendiliğinden

²² Kıratlı, M. (1966). s. 68.

²³ Duran, L. (1965). s. 296.

²⁴ Kıratlı, M. (1966). s. 68, 69. Kıratlı, eserinde bu duruma örnek olarak Ankara Ağır Ceza Mahkemesinin kararlarını göstermiştir. Gerçekten de Mahkemenin kararı bu amacı teyit eder bir gerekçe içermektedir: “Söz konusu edilen bu 38 sayılı kanunun 1. Maddesinin (B) bendinin Anayasa’nın sözüne ve ruhuna uygunluk derecesinin, demokrasimizin en baş dayanağı olan Anayasa Mahkemesince de kontrolü ile bu kanunun en küçük ne bir itiraz ve ne de herhangi bir aykırılık iddialarına yer vermeyecek kesinlikle bir uygulama üstünlüğüne ve sonuç olarak da yayımlandığı gündün beri her çeşit basının maksada göre anlayış çerçevesindeki yaptıkları ayrı ve şartıcı yayımlar karşısında güvensizliğe düşürülmüş olan umumi efkârın yatıştırılması ve sanıkların müdafaa haklarının da umumi ceza prensipleri içinde layık olduğu bir üstünlük değerine ulaştırılabilmesi için 44 sayılı kanunun 27. Maddesinin ikinci bendi gereğince sanık müdafinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varılarak...” AYM, E.1963/16, K.1963/83, 8/4/1966, Kıratlı, M. (1966). s. 69.

²⁵ Aliefendioğlu, Y. (1996). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara: Yetkin, s. 169. Özünde davayı gören mahkemenin davaya uygulanacak kanunun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin Anayasa’ya aykırı olup olmadığı hususu konusunda kendisine yüklenen bu

somut norm denetimini işletmesi hâlinde kuralın Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varması ve bunu gerekçeleri birlikte yazması gerektiğinden mahkemenin sırf bir şüphe üzerine bir kural ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesine başvuru yapamayacağı ortaya çıkmaktadır²⁶. Aykırılığın resen dikkate alındığı durumlarda mahkemenin ilgili hükmün Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varmış olması, bir kriter olarak öne çıkmaktadır²⁷.

Anayasa'ya aykırılığın taraflarca ileri sürülmesi hâlinde davaya bakan mahkemenin söz konusu itirazı ciddi bulması gerekmektedir. Aykırılık iddiasının ciddiliği somut olayın nesnel koşullarına göre değerlendirilecektir²⁸. Mahkeme, aykırılık iddiasını ciddi bulduğu takdirde bu iddiayı Anayasa Mahkemesine sevk etmek zorundadır; bu işi bir başka kararı beklemek için ertelemesi mümkün değildir²⁹.

B. "CİDDİLİK" KAVRAMININ OBJEKTİF ve SUBJEKTİF BOYUTLARI

Öncelikle ciddilik kavramının objektif ve subjektif boyutları gibi bir ayrımın yeni olduğunu söylemek gerekir. Daha önce kaleme alınan eserlerde ciddilik kavramı genellikle objektif boyutuyla ele alınmıştır. Bu çalışmada ayrıca subjektif boyut olarak nitelendireceğimiz kısım ise daha çok aykırılık itirazında bulunan kişilerin iyi niyeti ekseninde tartışılmıştır. Çalışmada, konunun birbirini tamamlayıcı niteliğine dikkat çekmek ve bir bütün olarak anlaşılmasının daha yararlı olacağı inancıyla objektif ve subjektif ciddilik şeklinde kavramlaştırma yoluna gidilmiştir.

1. Objektif Ciddilik

Objektif ciddilik, Anayasa'ya aykırılık iddialarının hukuki tartışılabilirlik değeri olarak özetlenebilir. Bu yönüyle Anayasa'ya aykırı olma ya da olabilme kavramlarından farklı kabul edilmelidir. Gerçi öğretide ciddiliği, dava mahkemesinin ilgili hükmü Anayasa'ya aykırı görmesi şartına bağlayan bir görüş de mevcuttur³⁰. Örneğin Armağan'a

görev, Anayasa'nın 138'inci maddesinin ilk fıkrasında dolaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Söz konusu Anayasa hükmüne göre: "Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler."

²⁶ Özbudun E. (2019). s. 404.

²⁷ Sır, O. (2011). *Hukuk Devleti Açısından Kanunların Anayasa'ya Uygunluğunun Yargısal Denetimi*, Ankara: Adalet, s. 320.

²⁸ Tanilli, S. (2000). *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul: Adam, s. 600.

²⁹ Kıratlı, M. (1966). s. 72.

³⁰ Armağan, S. (1967). *Anayasa Mahkememizde Kazaî Murakabe Sistemi*, İstanbul: İÜHF, s. 89.

göre “kanısına varma”; deyimi, Anayasa’ya aykırılık kanısını ifade etmektedir³¹. Özbudun da 1982 Anayasası’na göre çıkarılmış bulunan, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un “Anayasa’ya aykırılığın mahkemelerce ileri sürülmesi” başlığını taşıyan 40’ıncı maddesinin ilk fıkrasında tamamen aynı ifadeyi kullanıldığına dikkat çekmektedir³².

Öğretide büyük ölçüde uzlaşıldığı gözlemlenen görüş ise itiraz konusu kuralın Anayasa’ya aykırı olduğu kanısına varılmasına gerek olmadığı yönündedir. Buna göre aykırılık iddiasının ciddi bulunması, mahkemenin aykırılık iddiasıyla ilgili bir şüphe duymaya başlamasını veya anılan kural ile ilgili olarak kamuoyunda mevcut bir şüphenin varlığı anlamına gelmektedir³³. Aliefendioğlu ve Aybay “ciddilikten” anlaşılması gereken aykırılık iddiasının, “hukuksal yönden tartışılır durumda” olması gerektiğini belirtmiştir³⁴. Kanaatimizce “tartışılabilirlik” kavramının “aykırılık” kavramından ayrılması, Anayasa’nın 152. maddesinin öngördüğü iki ayrı durumu kapsaması açısından, yerindedir³⁵. Buna rağmen “tartışılabilirlik”

³¹ a.g.e. s. 89.

³² Özbudun, E. (2019). s. 404.

³³ Kıratlı, M. (1966). s. 35. Burada bahsedilen kamuoyu değeri, belirgin bir hukuki ölçüt olarak kabul edilemeyeceğinden mahkemenin yukarıda bahsedildiği üzere gerekçesini yazarken hukuki değerlendirmelere başvurması gerekecektir. Ülgen, Ö. (2013). *İptal ve İtiraz Başvuruları Bakımından Anayasa Yargısında İlk İnceleme*, İstanbul: Beta, s. 153.

³⁴ Aliefendioğlu, Y. (1996). s. 142; Aybay, R. (1962). “Anayasa’ya Aykırılık İtirazı”, *Dünya Gazetesi*, 12/11/1962, aktaran Kıratlı, M. (1966). s. 69. Benzer yönde bkz. Tanör, B., Yüzbaşıoğlu, N. (2015). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 15. bs., İstanbul: Beta, s. 526.

³⁵ Meselenin Alman hukukundaki yansımaları ise, öğretide, görece daha katı yorumlanmaktadır. Buna göre Mahkeme, Anayasa’ya aykırılık konusunda ikna olmalıdır; yüzeysel şüpheler ya da tarafların ikna olması somut norm denetimine başvuru için yeterli değildir Detterbeck, S. (2021) “Art. 100: Vorlagen zu Verfassungsgerichten”, içinde Sachs, M. (Der), *Grundgesetz Kommentar* (s. 1833-1840), München: C.H. Beck, s. 1837; Müller-Terpitz R. (2018). “Art. 100: Normenkontrolle” içinde Hans Hofmann, Henneke H. G., Schmidt-Bleibtreu, B., Klein, F. (Der), *GG Kommentar zum Grundgesetz* (s. 2700-2717), Köln: Carl Heymanns Verlag, s. 2708. Buna göre ilgili normun Anayasa’ya aykırılığı şüphesi aşılabilir düzeydeyse, Mahkeme bu yasayı uygulamak zorundadır. Benda, E., Klein, E. (2001). *Verfassungsprozessrecht, Ein Lehr- und Handbuch*, Heidelberg: C.F. Müller Verlag, s. 348. Federal Almanya hukukunda, aykırılık bulma kavramının, Türk hukukundaki ciddi bulma kavramından farklı olduğu Pekcanitez tarafından da teyit edilmektedir. Yazara göre, taraflarda birinin aykırılık iddiası karşısında mahkemenin, aykırılık iddiasını resen çözümlemesi öngörülmektedir. Pekcanitez, H. (1980). “Bekletici Mesele (Meselei Müstehire)”, *Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1., S. 1., s. 258. Alman öğretisinde vurgulanan bir diğer görüş de Federal Anayasa Mahkemesi’nin, somut norm denetimi başvurusunda bulunan mahkemenin gerekçesiyle bağlı olmamasıdır. Her ne kadar aykırılık iddiasına konu olan kanunun yorumlanmasında, ilgili dava önemli olsa da Anayasa Mahkemesi, kanunun uygulamada nasıl yorumlandığını dikkate alırken yüksek yargı kararlarına da başvurmalıdır. Benda, Klein, s. 349, 350. Mahkeme aykırılık konusundaki yorumlarını ve gerekçelerini karara yansıtma zorundadır. Meyer W. (2021). “Art. 100: Verfassungswidrigkeit von Gesetzen”, içinde Kaemmerer, J. A., Kotzur, M., Von

kavramının ciddilik sorusunu tamamen aydınlatacak şablon kriterler sunmadığı hususu eklenmelidir.

Yine de bu kavramın farklı alanlardaki görünümüleri, konu açısından yol gösterici olabilir. Örneğin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 13. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkı açısından “*tartışılabilir bir iddia*” kavramı İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihadında bir ölçüt hâlini almıştır. İHAM, kendisini sınırlandırmamak adına “*tartışılabilir bir iddia*” kavramını açıkça tanımlamaktan çekinmiştir³⁶. Başvurunun özgün koşullarına göre bu kriteri uygulama şansını korumayı tercih etmiştir³⁷. Mahkemenin çekingen tutumuna rağmen tartışılabilir bir iddia kavramının somut olayın özgün koşullarına göre değerlendirilecek, açıkça dayanaktan yoksun olmayan, sonradan ispat edilebilir bir iddia olması gerektiği söylenebilir³⁸. Nitekim Anayasa Mahkemesi de bireysel başvuru kararlarında bu kavramı, “*araştırılabilir, tartışılabilir, araştırmaya değer, makul şüphe uyandıran*” ifadesiyle tanımlamıştır³⁹.

O hâlde tartışılabilir olma kavramının aykırılıktan önce bir aşama olduğu söylenebilir. Örneğin aykırılık iddiasının çözümlenmesi, itiraz konusu hükmün yarattığı müdahalenin ölçülülüğünün değerlendirilmesini gerektirebilir. Buradaki değerlendirme somut davayla sınırlı kalma olasılığı taşımaktadır. Bu nedenle ciddilik kriteri gereği, tartışmanın ölçülülük safhasında bırakılıp Anayasa Mahkemesine sevk edilmesinde yarar vardır⁴⁰. Bu doğrultuda bir kanun hükmünün Anayasa

Münch, İ., Kunig, P. (Der), *Grundgesetz-Kommentar* (s. 883-910). München: C.H. Beck, s. 902, 903.

³⁶ Arai, Y. (2006). Right to An Effective Remedy Before A National Authority (Article 13), içinde van Dijk, P., van Hoof, F., van Rijn, A., Zwaak, L. (Der.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights* (ss. 997-1026), Antwerp-Oxford: Intersentia, s. 1001.

³⁷ Esposito / İtalya, B. No: 34971/02, 05/04/2007, *Plattform "Ärzte Für Das Leben" / Avousturya*, B. No: 10126/82, 21/6/1988, §§ 26, 27. Gerçi burada daha çok hak ve özgürlüklerin ihlali kapsamında “*tartışılabilir iddia*” kriterinden söz etmek mümkündür. İHAM, tartışılabilir bir iddia kavramını ihlalden farklı kullanmıştır. 13. maddenin ihlaline karar verirken bağlı olarak öne sürüldüğü hakkın ihlal edilmiş olması şartını değil o hakka dair tartışılabilir bir iddia olup olmadığına bakmıştır. Konuyla ilgili bkz. Egeliği, Ö. E. (2021). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Çerçevesinde Etkili Başvuru Hakkı*, İstanbul: On İki Levha, s. 85-92.

³⁸ Richter, D. (2006). Das Recht auf Wirksame Beschwerde, içinde Grote, R., Marauhn, T. (Der.). EMRK/GG: Konkordanzkommentar zum Europäischen und Deutschen Grundrechtsschutz (s. 1066-114), Tübingen: Mohr Siebeck, s. 1076.

³⁹ *Abdullah Yaşa*, B. No: 2015/12486, 5/11/2020, § 60.

⁴⁰ Yine de böyle bir durumda yerel mahkemenin bilirkişiye başvurması, ölçülülüğün ciddi bir mesele yaratıp yaratmadığı hususunda ilk bakışta fikir verecektir. Derece mahkemesinde bilirkişiye başvurulmasının bir diğer faydası da müdahalenin somut olay özelinde örneklendirilmesi olanağı tanınmasıdır. Hatta aynı hükümlerle ilgili birden fazla somut norm denetiminin gerçekleştirilmesi olasılığında Anayasa Mahkemesinin elinde farklı senaryolarla ilgili veriler olacaktır.

Mahkemesine bireysel başvuruda, ihlale yol açtığı tespit edilmesinin, o hükmün aykırılığının tartışılabilirliğini artırdığı açıktır⁴¹. Öte yandan aykırılık iddiasına konu olan hüküm, bir başka Anayasa maddesinden kaynaklıysa⁴² ya da bir başka madde ışığında Anayasa'ya uygun olduğu yönünde yorumlanabiliyorsa burada tartışmanın ilerletilmesine gerek yoktur⁴³. Eklemek gerekir ki ciddi bulmanın aykırı bulma zorunluluğu

⁴¹ Pekcanitez, H. (2018). "Bireysel Başvuru Sonunda Verilen Kararların Medenî Yargıya Etkisi", *Anayasa Yargısı*, S. 35., s. 100.

⁴² Örneğin bir dava esasında spor tahkimi kararlarına karşı yargı yolunun kapalı tutulmasının Anayasa'nın 125. Maddesine (*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır (...)*) aykırı olduğu öne sürülebilir. Ancak Anayasa'nın 59. maddesi incelendiğinde spor tahkimi kararlarına karşı yargı yolunun kapalı tutulmasının kaynağının Anayasa olduğu görülecektir. (...) *Tahkim kurulu kararları kesin olup bu kararlara karşı hiçbir yargı merciine başvurulamaz*) Dolayısıyla böyle bir hükme ilişkin aykırılık itirazı Anayasa'nın 59. maddesinde yer alan açık sınırlandırmaya rağmen bir başka Anayasa maddesine dayanılarak ciddi bulunmayacaktır. Aykırılık iddiasının Anayasa Mahkemesine taşınacak seviyede bir tartışılabilirliği yoktur.

⁴³ Bir başka örnek de sosyal haklara ilişkin olabilir. Bu haklar Anayasa'da "*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*" başlıklı 2. bölüm 3. kısımda yoğunlaşmıştır. Bu kısımda yer alan bir hakka dayanılarak, bir hükmün yeterli bir sosyal ödenek sağlamamasının Anayasa'ya aykırı olduğu öne sürülebilir. Örneğin sosyal güvenlik ödemelerine (madde 60) ya da sanatçılara (madde 64) verilen desteğe ilişkin bir hüküm aykırılık itirazına konu edilebilir. Böyle bir itiraz karşısında mahkeme, öncelikle, itiraz konusunun, Anayasa'nın 13. maddesi (*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.*) ışığında yorumlanacak bir tartışma içerip içermediğini tespit etmelidir. Böyle bir tartışma içermiyorsa, bakılması gereken bir diğer hüküm Anayasa'nın 65. maddesi (*Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.*) olacaktır. Şayet aykırılık itirazları bu maddenin yorumuyla çözümlenebilecek düzeyde bir karmaşıklıktan ibaretse iddia ciddi bulunmayacaktır. Ancak aykırılık iddiasına konu olan hüküm 65. maddeyle çözülemeyecek kadar karmaşksa ya da başkaca hak ve özgürlüklerle de ilgiliyse, iddia tartışılabilirliğini koruyacaktır. Bu bağlamda 65. madde gibi sosyal hakları farklı bir tür rejime açık hâle getiren 104. maddeye de değinmek gerekir: "(...) *Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. (...)*" 104. maddenin ilga ettiği benzer yöndeki 91. madde de 65. maddeyle birlikte okunduğunda sosyal hakları daha zayıf bir konuma getirdiği yönünde eleştirilere konu olmuştur. Kaboğlu, İ.Ö. (2012). *Anayasa'da Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları*, içinde Kaboğlu, İ.Ö. (Der.), *Anayasal Sosyal Haklar (Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye)* (s. 15-34). İstanbul: Legal, s. 16. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, hakların sınırlandırılmasında yalnızca Anayasa'daki tasniften yararlanılması gerektiğidir. Örneğin grev hakkı, sosyal haklar bölümünde düzenlenmiş olmasına rağmen grev hakkının sınırlandırılmasında, devletin mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsü meşru bir amaç ya da sınırlama kriteri teşkil etmeyecektir. Şahbaz, İ. (2009). "Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık Hakkı", *TBB Dergisi*, S. 86, s. 417. Buradaki örnekte yalnızca 65. maddeyle filtrelenebilecek taleplerle yetinildiğini söylemek gerekir. Keza Anayasa'nın bütüncül bir yorumundan aykırılık iddiasının tartışılabilir olduğu sonucu çıkartılabilir. Doğrusu klasik haklar ve sosyal haklar arasındaki çizginin çok da belirgin olmadığı söylenmelidir. Bunun sonucu olarak sosyal hakların diğer bazı hak ve özgürlükler üzerinden, bir nevi dolaylı olarak, korunduğu gözlemlenmektedir. Örneğin İHAM kararlarından bazı örneklerde konut hakkı, negatif boyutuyla özel hayata saygı hakkı kapsamında (Prokopovich/Rusya, B. No: 58255/00, 18/11/2004, Marzari v. Italy, B. No: 36448/97, 4/5/1999); sosyal güvenlik

taşımadığı gibi, ciddi bulmama da dolaylı olarak söz konusu hükmün Anayasa'ya aykırı olmadığını tespiti anlamına gelmemektedir⁴⁴.

Mahkeme, aykırılık iddiasının tartışılabilirliğini değerlendirirken davanın diğer tarafının beyanlarından da istifade edebilir. Diğer tarafın beyanları aykırılık iddiasına karşı Anayasa çerçevesinde basit bir açıklama sağlıyorsa, tartışmaları Anayasa Mahkemesine taşımaya gerek yoktur. Ancak diğer tarafın beyanları, tartışmaları çözümlenmekten uzaksa, hatta bilakis derinleştiriyorsa, aykırılık iddiasının ciddi olduğu söylenebilir⁴⁵.

2. Subjektif Ciddilik

Buraya kadar ciddilik kriterinin objektif boyutuna ilişkin görüş ve tespitlere yer verdik. Peki ciddilik kriteri subjektif bir boyut da içermekte midir? Öğretide, ciddilik kriterinin, tartışılabilirlik alt kriteriyle birlikte davanın uzatılma ya da savsama amacına hizmet etmeme alt kriterini de kapsadığı ileri sürülmektedir⁴⁶. Bu görüşteki yazarlardan Duran, derece mahkemesinin işlevini bir tür filtre mekanizmasına benzetmiştir; buna göre aykırılık iddiasının davayı geciktirme, savsaklama gibi adalet dışında amaçlara hizmet etmesi hâlinde dikkate alınmamasını sağlayacak olan derece mahkemesidir⁴⁷. Yargıtay da Anayasa'ya aykırılık itirazının davayı uzatma ya da savsama amacına hizmet etmediği hâllerde ciddi sayılacağına ilişkin bir tespiti yer vermiştir⁴⁸.

hakkı mülkiyet hakkı kapsamında (Stec vd./Birleşik Krallık (Büyük Daire), B. No: 65731/01, 6/7/2005, Carlin/Birleşik Krallık, B.No: 27537/95, 03/12/1997; çalışma hakkı, angarya yasağı kapsamında (Siliadin/Fransa, B. No: 73316/01, 26/10/2005) ya da özel hayata saygı kapsamında (Baracco/Fransa, B. No: 31684/05, 5/3/2009) değerlendirilmiştir. Bu örneklerin devamı ve daha kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Şirin, T. (2014). "Bir İhtimal Daha Var O Da Ölmek Mi Dersin (Sosyal İnsan Haklarının Anayasa Şikâyeti Yoluyla Dava Edilebilirliği Lehine Tezler ve Öneriler)", Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI Bildirgeler, Petrol-İş Yayını: 119, İstanbul, s. 348-355. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Atasayan, G. (2019). Sosyal Hakların Yargısallaştırılması, Galatasaray Üniversitesi SBE Doktora Tezi, İstanbul, s. 332; Marguenaud, J.P. (2012). İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinde Sosyal Hakların Korunması ve Sözleşme'nin Geniş Yorumu (Çev. Gülden Kurt), Kaboğlu, İ.Ö. (Der.) (s. 221-228) (2012). s. 225.

⁴⁴ Kıratlı, M. (1966). s. 72.

⁴⁵ Burada taraf kavramıyla kastedilenin, somut norm denetimi başvurusunun yapıldığı davadaki taraftan ibaret olduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda somut norm denetimi usulünün kendisinde taraf kavramına ve çelişme ilkesine yönelik bir inceleme için bkz. Ülgen, Ö. (2014). "Anayasa'ya Uygunluk Denetiminde Çelişme İlkesi", *TBB Dergisi*, S. 111., s. 322.

⁴⁶ Azrak, Ü. (1962). s. 70.

⁴⁷ Duran, L. (1965). s. 297.

⁴⁸ Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 28/11/1988 tarihli ve 15864/15796 sayılı kararı, aktaran Kuru, B. (2001). s. 6314.

Ancak bazı yazarlara göre ciddilik hususu tarafların niyetleriyle ilişkilendirilemez. Bir tarafın niyeti davayı uzatmak dahi olsa Anayasa'ya aykırılık iddiası ciddi olabilir. Bu durumda tarafın niyetine bakılmaksızın ciddi olan aykırılık iddiasının çözümlenmesi için Anayasa Mahkemesine gönderilmesi gerekir⁴⁹. Karşıt görüşteki Bilgin, şu argümanları ileri sürmektedir⁵⁰:

- Aykırılık iddiasında bulunan taraf kötü niyetli olsa da aykırılık iddiası ciddiye onu öne süren taraftan bağımsız olarak değerlendirilmeli ve hüküm denetlenmelidir,
- Davayı uzatmaya yönelik amaç ya da iyi niyetin saptanması objektif ölçütlere göre mümkün değildir ve keyfî uygulamalara yol açabilir,
- Aykırılık iddiasını öne süren tarafın amacı her hâlükârda ilgili hükmün kendisine uygulanmasını engellemektir.

Bu argümanlar bağlamında bazı soruların yanıtlanması gerekmektedir. Öncelikle amacı ilgili hükmün kendisine uygulanmasından kaçınmak olan, davayı uzatma ya da savsama amacı taşıyan bir tarafın Anayasa'ya aykırılık iddiası somut norm denetiminin işleyiş amacına (yine de) hizmet edecek midir? Soru, mahkemenin resen aykırılık görmesi ve tarafların öne sürmesi hâlinde aykırılık iddiasını ciddi bulmasının farklı olgular olduğu kabulüyle yanıtlanmalıdır. Mahkemenin resen aykırılık kanısına varması belirli bir şarta bağlanmış değildir. Dolayısıyla mahkemenin davayı uzatmaya yönelik (daha doğrudan bir tabirle iyi niyetli olmayan) itiraz vesilesiyle olsa dahi aykırılık kanısına varması hâlinde somut norm denetimine başvurulabilir. Ancak mahkeme aykırılık kanısına varmamış ise iddiaların ciddi olup olmadığını değerlendirmelidir. Bu olasılıkta, ciddiliğin denetimi objektif boyutu aşacak ve subjektif bir değerlendirme gerektirecektir. Zira ciddilik kavramı yukarıda da ayrıntılı bir şekilde dile getirildiği gibi belirli bir ağırlık, keskinlik ve kişisellik gerektirir⁵¹. Buna ek olarak Yargıtay içtihadında ciddilik denetiminin itirazın davayı savsama ya da uzatmaya yönelik olup olmadığını da kapsadığı ortaya konmuştur⁵². Öyleyse davayı uzatmaya, savsamaya yönelik bir aykırılık itirazının ciddi

⁴⁹ Bilgin, Ç. (1988). "Türk Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi Yolu", *TBB Dergisi*, S. 3., s. 368.

⁵⁰ Bilgin, Ç. (1988). s. 366, 367.

⁵¹ bkz. Çalışma içerisinde 20 No.lu dipnot.

⁵² Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 28/11/1988 tarihli ve 15864/15796 sayılı kararı, aktaran Kuru, B. (2001). s. 6314.

bulunmaması esastır. Kaldı ki bir hukuk aracının, özgülendiği amaçtan farklı bir şekilde kullanılması onu işlevsizleştirdiği gibi 3. kişiler açısından hak ihlallerine de neden olabilecektir. Burada ortaya çıkabilecek en olası hak ihlali makul sürede yargılanma hakkına yönelik olabilecektir⁵³.

Konunun hassasiyeti ve öneminin anlaşılması için tek bir dosya ile ilgili bekletici sorun kararı verilmesinin değerlendirilmesinin yeterli olmayacağı belirtilmelidir. Somut norm denetimine bağlı olarak ilgili dava için bekletici sorun kararı verme konusunda mahkemenin takdir yetkisi yoktur⁵⁴. Gerçi Anayasa'da somut norm denetimine başvuru dolayısıyla karar verilecek bekletici sorun 5 ay ile sınırlandırılmıştır⁵⁵. Fakat bu sınırlandırmanın etkileri hesaplanırken sadece aykırılık itirazının yönlendirildiği dava dosyası dikkate alınmamalıdır. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı üzere, 6216 sayılı Kanun'un 41. maddesi kapsamında, somut norm denetimine başvuran mahkemenin, görmekte olduğu ve itiraz konusu hükmün uygulanacağı diğer davalar için de bekletici sorun kararı verilmesi öngörülmüştür⁵⁶. Her ne kadar bekletici sorun kararı, bazı işlemlerin devamına izin verse de kural olarak yargılamayı durdurur⁵⁷.

⁵³ Makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının bir unsurudur. Sürmeli / Almanya, B. No: 75529/01, 08/06/2006. Bununla birlikte uzun yargılamaların kendisi bir başka hak ya da özgürlüğün de ihlaline dönüşebilir. Örneğin ifade özgürlüğünün kullanılmasından kaynaklı bir yargılamanın uzun sürmesi caydırıcı etki doğurmakta ve ifade özgürlüğünün de ihlaline yol açabilmektedir. Dilipak/Türkiye, B. No: 29680/05, 15/9/2015, § 49-51. Veyahut çocukla kişisel ilişkinin kurulmasıyla ilgili bir davanın uzaması dolaylı olarak özel hayatın gizliliği ve aile hayatına saygı hakkının ihlali olarak yorumlanabilmektedir. Kuppinger/Almanya, B. No: 62198/11, 15/1/2015, § 139-141.

⁵⁴ Güngör, D., Okuyucu-Ergün, G. (2009). "Ceza Muhakemesinde Bekletici Sorun Kararının Dava Zaman Aşımının Durmasına Etkisi", TBB Dergisi, S. 83, s. 70; Pekcanitez, H. (2018). s. 100; Atalı, M., Ermenek, İ., Erdoğan, E. (2019). *Medeni Usul Hukuku*, 2. Baskı, Ankara: Yetkin, s. 449.

⁵⁵ Esasında davayı bekletme zorunluluğu 5 ayla sınırlandırılmıştır. 5 aylık süre sonunda davanın bekletilmesi konusu mahkemenin takdirine bağlı görülmüştür. M.A.B., B. No: 2015/288, 19/11/2020, §. 47.

⁵⁶ Konu çalışma içerisinde "Genel Olarak Somut Norm Denetimi" başlığı altında daha ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştı. Buna göre somut norm denetimine başvuran mahkemede dosyalar için bekletici sorun kararı verilmesi gerekliliği sonucu hatırlatılmalıdır. Bir mahkemede gerçekleştirilen somut norm denetimi kararının, diğer mahkemeler açısından tek başına bekletici sorun kararı vermek için yeterli olmayacağı görüşü de savunulmuştur. Ancak uygulamanın bu tespitle ne ölçüde uyumlu olduğu hususu ampirik bir çalışmanın konusunun geniş bir ampirik çalışmanın konusu olabileceği kabul edilmelidir. Yine de bu hâliyle de olsa aykırılık itirazının belirli bir derecede diğer davaların seyrine de sirayet edeceği açıktır. Dolayısıyla aykırılık itirazının, bekletici etkisi, dolayısıyla makul sürede yargılanma hakkına etkisi tek bir dava özelinde değerlendirilmemelidir.

⁵⁷ Örneğin bekletici sorun kararı, duruşma günü tayin edilmesine engel değildir. Mahkeme bekletici sorun kararına rağmen izin verilen bazı işlemleri sürdürerek yargılamanın makul bir süre içerisinde sonuçlanmasını sağlayacak tedbirler alabilir. Pekcanitez, H. (1980). s. 274.

Sonuç olarak Anayasa'ya aykırılık itirazını ciddi bulmanın, yargılamayı durdurucu etkisi vardır; dolayısıyla adil yargılanma hakkı kapsamında makul sürede yargılanma hakkına ilişkin sonuçlar doğurur.

Gerek İHAM gerekse Anayasa Mahkemesi kararlarında, bir yargılanmanın makul sürede yürütülüp yürütülmediğinin belirlenmesinde tarafların tutumu da dikkate alınmaktadır.⁵⁸ Bu açıdan, başvuru dışındaki tarafların yargılamanın uzamasına yönelik hareketleri, kural olarak, kamu gücüne atfedilebilecek bir kusur olarak görülmemektedir.⁵⁹ Bu kusur bilakis tarafların kusuru olarak görülmekte ve yargılanmanın uzunluğunun değerlendirilmesinde dikkate alınmaktadır. Buna rağmen tarafların tutumunun, her hâlükârda mahkemelerin makul sürede yargılama gerçekleştirme sorumluluğunu ortadan kaldırdığı söylenemez. Mahkemeler, davanın diğer tarafının, dava arkadaşının ya da müşterek sanıkların davaya uzatmaya yönelik tutumları karşısında da yargılamanın kabul edilebilir bir süratte ilerlemesini ve usul disiplinini sağlama yükümlülüğü içindedir.⁶⁰

Nitekim Anayasa Mahkemesi de Türk hukukunda resen araştırma ilkesinin⁶¹ geçerli olduğu usuller ve taraflarca hazırlanma ilkesinin geçerli olduğu usullerde fark olduğunu hatırlatmakla beraber tarafların makul bir tutum sergilemesi, davayı uzatmaktan kaçınması⁶² ve kendisine

⁵⁸ Rüzgaresen, C. (2014). "Usul Ekonomisi İlkesinin İhlaline Karşı Başvuru Yolları", *S.D.U. Hukuk Fakültesi Dergisi MIHBİR Özel Sayısı*, C. 4., S. 2., s. 179.

⁵⁹ Örneğin *Lobarzewski* kararında İHAM, başvuruçunun iddialarını genişletmek dâhil usuli haklarını kullanmakta serbest olduğunu ancak bu hakların kullanımından kaynaklanan gecikmelerin yargılamanın uzunluğunun değerlendirilmesinde dikkate alınmayacağını göz önünde bulundurması gerektiğini hatırlatmıştır. Kararda, bir başka davanın neticelenmesinin beklenmesinin bir gecikmeye yol açtığı ancak bu gecikme olmaksızın da makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir. *Lobarzewski/Polonya*, B. No: 77757/01, 25/02/2004, §. 41; Savvidis, C. (2016). *Court Delay and Human Rights Remedies: Enforcing the Right to a Fair Hearing Within a Reasonable Time*, Oxon: Routledge, s. 26.

⁶⁰ *Pishchalnikov / Rusya*, B. No: 7025/04, 24/09/2009, § 52; Savvidis (2016). s. 27. Benzer yönde *Kusmirek/Polonya*, B. No: 10675/02, 21/09/2004, §. 65.

⁶¹ Medeni yargılama hukuku açısından resen araştırma ilkesi, vakıa ve delillerin hâkim tarafından incelenmesi olarak tanımlanabilir. Tahiroğlu, F. (2021). *Medeni Usûl Hukukunda Res'en Araştırma İlkesi*, İstanbul: On İki Levha, s. 7. ilkenin kapsamının ceza hukuku ve medeni yargılama hukuku açısından farklı ele alınması gerektiği hatırlatılmalıdır.

⁶² Ceza hukuku açısından suç isnadı durumlarında farklı bir durumun olduğu vurgulanmalıdır. İHAM kararlarında da sanığın kamu makamlarıyla iş birliği yapmasının beklenmediği belirtilmiş ancak yine de bu durumun yargılamanın uzunluğunun değerlendirilmesinde nesnel bir ölçüt olarak kullanılmayacağı anlamına gelmediği eklenmiştir. *Eckle/Almanya*, B. No: 8130/78, 15/07/1982, §. 82, *Monnet/Fransa*, B. No: 13675/88, 29/10/1993, § 30-31, aktaran *İnceoğlu*, S. (2018) *Adil Yargılanma Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 4*, Ankara: Avrupa Konseyi, s. 272.

tanınmış usuli hakları kullanırken dikkat ve özen göstermesi gerektiğini vurgulamıştır⁶³. Mahkeme, bu tespitle birlikte tarafların davayı uzatmaya yönelik tutumları karşısında usuli araçlarla mücadele etme sorumluluğunu vurgulamıştır⁶⁴. Bu sorumluluğun kaynaklarından birisi de Anayasa'nın 141. maddesinde yer alan “*davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir*” ifadesidir. Buna ek olarak 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 30. maddesinde düzenlenen usul ekonomisi ilkesi de bu sorumluluğun kaynaklarından birisidir. Gerek bu düzenlemeler gerekse Anayasa Mahkemesinin anılan kararı, Yargıtay tarafından da izlenmiş; içtihadında yer bulmuştur⁶⁵.

⁶³ Güher Ergun vd. B. No: 2012/13, 02/07/2013, § 43; Çelik, A. (2014). *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 94. Esasında, genel olarak hakların özel olarak da usuli hakların kötüye kullanılması daha kapsamlı bir çalışmanın konusu olabilecek niteliktedir. Örneğin 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 329. maddesi, kötü niyetle ve haksız dava açmayı, 351. maddesi kötü niyetle istinaf yoluna başvurulmasını, 368. maddesi de kötü niyetle temyiz yoluna başvurulmasını para cezasına bağlamıştır. Doğrusu bu tarz para cezaları Anayasa Mahkemesi ve İHAM önüne de taşınmıştır. Bu tarz cezaların mahkemeye erişim hakkının ihlali olduğu öne sürülmüştür. Ancak Anayasa Mahkemesi, bu tarz cezaların fuzuli başvuruların, dolayısıyla iş yükünün, azaltılarak makul sürede yargılanma amacına hizmet ettiğini belirtmiştir. Para cezasının ölçülü olduğu sürece ihlal yaratmadığına hükmetmiştir. Mustafa Kemal Sungur, B. No: 2013/2507, 6/3/2014, § 39-42. İHAM da cezaların ölçülü olduğu ve hakkın özüne zarar vermediği sürece uygulanabilir olduğunu belirtmiştir. Kreuz/Polonya, B. No: 28249/95, 19/6/2001, § 60-67. Anayasa'ya aykırılık itirazı için böyle bir para cezası öngörülmemiştir. Yine de bu örnekler ve çalışma kapsamında değinilen diğer örnekler kötü niyetli aykırılık itirazlarının olabileceğini ve bunların tespit edilebileceğini göstermek için verilmiştir. Konunun karşılaştırmalı hukuktaki yansımaları için bkz. Taruffo, M. (Der.) (1999). *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness* (International Association of Procedural Law), The Hague: Kluwer Law International B.V. Hırvatistan örneğinde usuli hakların kötüye kullanılmasına yönelik tedbirlerin usuli disiplinin bir gereği olarak yorumlanmıştır. Uzelac, A. (2004). *Accelerating Civil Proceedings in Croatia—A History of Attempts to Improve the Efficiency of Civil Litigation*, içinde Van Reehe, C. H. (Der.), *The Law's Delay: Essays on Undue Delay in Civil Litigation* (s. 283-314), Antwerpen: Intersentia, s. 303. Fransız hukukunda da istinaf kanun yolunun kötü niyetle kullanımının para cezası yaptırımına bağlanması, davaların sonuçlandırılmasının geciktirilmesine karşı bir önlem olarak yorumlanmaktadır. Konuralp, H. (2001). “Fransız Hukukunda Kanun Yolları Arasında İstinafın Yeri (Hukuk Davaları Açısından)”, *AÜHFD*, C. 50., S. 1., s. 38.

⁶⁴ Güher Ergun vd, B. No: 2012/13, 2/7/2013, § 59; Haydar İzgi, B. No: 2012/673, 19/12/2013, § 41; Gündoğdu, S. B. (2021). *Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Yolu Üzerine Verdiği Usul Hukukuna İlişkin Kararlarının Değerlendirilmesi*, İstanbul: On İki Levha Yayınları, s. 374.

⁶⁵ Gerçi bu hususlar bir karşı oyda yer bulmuştur. Somut olayda, 6100 sayılı HMK'nın 20. maddesinde öngörülenin aksine görevsizlik kararı kesinleştirilmemiş ve dava resen görevli mahkemeye gönderilmiştir. Özel dairenin bozma kararına rağmen yerel mahkemenin direnmesi üzerine mesele Hukuk Genel Kurulu (HGK) önüne taşınmıştır. HGK, görevsizlik kararının kesinleşmiş olması ve davanın resen görevli mahkemeye gönderilmiş olması nedeniyle bozma kararı vermiştir. Karşı oy yazısında vurgulanan husus ise tarafların usuli hatalara karşı herhangi bir itirazda bulunmamış olması ve davanın resen araştırma ilkesine tabi olmasıdır. Karşı oyda yukarıda değindiğimiz kaynaklara ve Anayasa Mahkemesi kararına atıfta bulunulmuş, dava yürütülürken herhangi bir itirazın bulunmamış olması nedeniyle ve usul ekonomisi gereğince onama kararı verilmesi gerektiği savunulmuştur. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 11/04/2019 tarihli ve 2019/453 sayılı kararı.

Burada çözüme kavuşturulması gereken bir başka soru belirlemektedir. O da yargılamayı uzatmaya yönelik davranışların tespit edilip edilemeyeceğidir. Yargılamayı uzatmaya yönelik hareketler çeşitli şekillerde görünebilir. Bazı düzenlemelerin bu tür hareketleri yaptırma bağladığı bile olmaktadır. Örneğin 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 182. maddesinde⁶⁶ ıslahın yargılamayı uzatmaya yönelik olduğunun tespiti hâlinde para cezasına hükmedileceği öngörülmüştür⁶⁷. Yine 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 41. maddesinde hâkimin reddi talebinin davayı uzatma amacıyla ileri sürülmesi hâlinde bu talebin reddedileceği hükme bağlanmıştır⁶⁸. Bu düzenlemelerde yer alan davayı uzatmaya yönelik saik de sınırlı sayıda belirtilen hâller ya da diğer objektif kriterlere bağlanmamıştır. Ancak yargı kararları ışığında somut olayın niteliğine göre mahkemece tespiti mümkün kavramlardır⁶⁹. Görüleceği üzere hukuk, yargılamayı uzatmaya yönelik saik kavramına aşınadır ve uygulamada bunun tespitine yönelik gelişmeler yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu saikin tespitinin güç olduğu yönündeki argümanın kabul edilmemesi gerekir. Kaldı ki yargılamayı uzatmaya yönelik saikin tespitinin mümkün olmadığı varsayımında, aykırılık iddiasının ciddi olup olmadığının tespitinin hangi objektif kriterlere göre yapılacağı hususu yanıtlanması daha güç bir soru olarak karşımıza çıkacaktır. Kabul edilmelidir ki aykırılık iddiasının ciddi olup olmadığının tespiti konusunda güvenilen mahkemeye, tarafın bu iddiasında iyi niyet taşıyıp taşımadığının tespitinde de güvenmek gerekir.

⁶⁶ “Islahın davayı uzatmak veya karşı tarafı rahatsız etmek gibi kötüniyetli düşüncelerle yapıldığı deliller veya belirtilerle anlaşılırsa, mahkeme, ıslahı dikkate almadan karar verir. Ayrıca hâkim, kötüniyetle ıslaha başvuranı, karşı tarafın bu yüzden uğradığı bütün zararlarını ödemeye ve beşyüz Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar disiplin para cezasına mahkûm eder.”

⁶⁷ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Akil, C. (2012). “Yargıtay Kararları Işığında Zamanasını Def’inin Islah Yolu ile İleri Sürülüp Sürüleceği Meselesi”, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2., S. 2., s. 10, 11.

⁶⁸ “1) Hâkimin reddi talebi, aşağıdaki hâllerde kabul edilmeyerek geri çevrilir: a) Ret talebi süresinde yapılmamışsa. b) Ret sebebi ve bu sebebe ilişkin inandırıcı delil veya emare gösterilmemişse. c) Ret talebinin davayı uzatmak amacıyla yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa. (2) Bu hâllerde ret talebi, toplu mahkemelerde reddedilen hâkimin müzakereye katılmasıyla; tek hâkimli mahkemelerde ise reddedilen hâkimin kendisi tarafından geri çevrilir. (3) İlk derece mahkemesinin bu kararlarına karşı istinaf yoluna, bölge adliye mahkemesi hukuk dairelerinin başkan ve üyeleri hakkındaki kararlarına karşı da temyiz yoluna ancak hükümle birlikte başvurulabilir.”

⁶⁹ Nitekim Yargıtay içtihadından bu yönde tespitlere rastlamak mümkündür. Örneğin bir kararda, hâkimin reddi isteminin davayı uzatmaya yönelik olduğu bu nedenle ret talebini görüşecek olan heyette ret talebinin yöneltildiği hâkimin de bulunması gerektiğinden hareketle bozma kararı verilmiştir. Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 16/09/2013 tarihli ve 1780/7852 sayılı kararı; Akcan, R., Kaya, C. (2010). “Medeni ve İdari Yargıda Hâkimin Davaya Bakmaktan Yasaklılığı ve Reddi”, *İUHFM*, C. 68., S. 1, 2, s. 185.

Tarafların davayı uzatmaya yönelik aykırılık itirazı, itirazda bulunan tarafın her hâlükârda ilgili normun kendisine uygulanmasından kaçınmasıyla da açıklanamaz. Hukuk düzeninin bu yönde bir yükümlülüğü yoktur. Öte yandan böyle bir argümanda, itirazda bulunmayan, diğer tarafın da ilgili normun uygulanmasında bir menfaati ve o yönde bir arzusu olduğu söylenecektir. İlgili normun uygulanmasında herhangi bir menfaati olmasa dahi davanın makul bir süre içerisinde görülmesi makul sürede yargılanma hakkının bir gereğidir. Makul sürede yargılanma hakkının korunması da yine Anayasa'nın ve taraf olunan uluslararası sözleşmelerin bir gereğidir⁷⁰.

Burada şu husus gözden kaçmamalıdır. Tarafların iyi niyetli olmaması hâlinde dahi somut norm denetimine başvurulmasını olanaklı kılan bir istisna vardır. O da mahkemenin aykırılık kanısına varmış olmasıdır. Çalışma kapsamında da yer yer vurgulandığı gibi aykırılık kanısında olmak ve aykırılık iddiasını ciddi bulmak farklı şeylerdir. O hâlde mahkemenin aykırılık kanısına varması taraflardan da onların iyi niyetli olup olmamasından da bağımsızdır. Hatta davanın tarafları dışında aktörlerin öne sürdüğü aykırılık itirazları da mahkemede aykırılık kanısı oluşturduğu takdirde somut norm denetimine başvurulabilir⁷¹. Dolayısıyla taraflarca ileri sürülecek aykırılık iddiasının ciddi bulunmasında tarafların iyi niyetli olup olmadığına bakılması somut norm denetiminin amacına aykırı düşmeyecektir. Bu noktada uygulayıcılar, kanunların anayasal denetimindeki kamu yararı ve adil yargılanma hakkı arasında bir denge kurmalıdır⁷². Burada beklenen, mucizevi bir şekilde mutlak bir denge

⁷⁰ Konuyla bağlantılı olarak İHAS'ın anayasallık bloğundaki konumuna ilişkin tartışmalar için bkz. Yüzbaşıoğlu, N. (1993). *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi, s. 50-66.

⁷¹ Örneğin bir davada tanık sadece kendi tanıklığıyla ilgili bir norma karşı aykırılık itirazında bulunabileceği belirtilmektedir. Ancak tanığın aykırılık iddiası mahkemenin söz konusu normun Anayasa'ya aykırılığına dair "dikkatini çekebilir". Bu dikkat çekme eyleminden sonra mahkeme Anayasa'ya aykırılık kanısına varırsa, somut norm denetimine başvurmak için herhangi bir engel yoktur. Fakat burada da tanığın aykırılığa dikkat çektiği normun davanın esasının çözümünü ilgilendiren bir hüküm olması şartı aranmaktadır. Esen, S. (1996). *İptal Davası ve İtiraz Yolunda Anayasa Mahkemesinin Yaptığı İlk İnceleme*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, s. 95.

⁷² Doğrusu burada "denge" sözcüğünün daha dikkatli ve az kullanılması adına bir açıklama ihtiyacı doğmuştur. Bu sözcük bulunduğu her önermeyi gizemli ve hatta bazen mistik kılmasına rağmen, içinden çıkılması zor her meselenin hızlıca sonuca bağlanması için cömertçe kullanılmamalıdır. Aksi hâlde bir sonuca varmaktan ziyade bir temenni paylaşmaya yarayacaktır. Muhtemeldir ki hukuk uygulayıcıları da kendilerinden her koşulda beklenen ve çok kolay eleştirilen bu "denge silsilesi"nden yorulmuştur. Gelgelelim "denge" sözcüğünü kullanmaksızın kendilerinin taşıdığı büyük sorumluluğa dair bir çıkarım sağlamak da olanaksız yakındır. Adil yargılanma hakkı da aşamalı denge sınavlarından

kurmak değildir. Vurgulamak istediğimiz husus hâkimin tarafların her türlü usuli talebi doğrultusunda bir karar verme mecburiyeti hissetmemesi gerektiğidir⁷³. Aksi hâlde bu taleplerin karşılanması adına yargılamaların uzaması ve adaletin gecikmesi riski doğabilir⁷⁴.

müteşekkildir. Öyle ki yargılama esnasında taraflar arasında bir denge gözetilmesi gerektiği gibi, adil yargılanma hakkı ilkeleri arasında dahi bir denge gerekir. Nitekim İHAS açısından da “adil bir karar verme” ve “makul sürede yargılama” arasında denge kurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna bağlı olarak davaların birleştirilmesi, delillerin toplanması vs. gibi nedenlerle davaların bir ölçüde gecikmesinin makul sürede yargılanma hakkı açısından kabul edilebilir bulunacağı belirtilmiştir. Ewing / Birleşik Krallık, B. No: 11224/84, 7/10/1987, Ş. 151 aktaran İnceoğlu, S. (2018). s. 274. Bu ilkelerin bir arada gözetilmesi ciddi bir efor gerektirmektedir. Ne var ki bu güçlüğe rağmen bu ilkelerden herhangi birinin feda edilmesi söz konusu değildir.

⁷³ Örneğin tanık dinletilmesi adil yargılanma hakkının gereklerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Altıparmak, C. (2006). “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları” *TBB Dergisi*, S. 63., s. 264. Bu gereklilik ceza davaları açısından daha belirgindir. Yine de Sözleşme kapsamında tanıkların dinlenmesine ilişkin her noksanlık, ihlal anlamına gelmemektedir. Tarafların tanıkları arasındaki farklı muamele, bir tarafın tanığına fazla ağırlık verilmesi sonucunu doğurmuyorsa, hüküm başkaca delillerle desteklenmişse, davanın sonucunu etkileyecek bir dezavantaj doğmuyorsa adil yargılanma hakkı kapsamında silahların eşitliği ilkesinin ihlal edilmediğine karar verilebilmektedir. Anker/İsviçre, B. No: 17748/91, 23/10/1996, Ş. 38. Anayasa Mahkemesi de benzer yönde bir tutum sergilemektedir. Ramazan Ayhan, B. No: 2014/2704, 16/11/2016, Ş. 32. Daha kapsamlı örnek ve değerlendirmeler için bkz. (Bu kararların da aktarıldığı) İnceoğlu, S. (2018). s. 120-123 ve 131-134. Bununla birlikte ulusal hukukta da davayı uzatmaya yönelik tanık dinletme taleplerine yönelik önlemler yer almaktadır. Örneğin 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 241. maddesi, mahkemenin tanıkların bir kısmını dinlemekle yetinebilmesine izin vermektedir. Madde gerekçesinde, tanık dinleme talebi aracılığıyla davaların uzatılmasının önüne geçilmesinin amaçlandığı belirtilmiştir. Karamercan, F. (2018). “Medeni Usul Hukukunda Tanık ve Tanıklık”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 3., s. 176. Gerekçe de yer alan bu amaç Yargıtay içtihadına da yansımıştır. Mahkemenin (gerekçesinde yer vererek) tanık dinletilmesi talebinin davayı uzatma amacına yönelik olduğunu tespiti ve hâlihazırda dinlenen tanıkların dava için yeterli bulunması hâlinde diğer tanıkların dinlenmeyebileceği belirtilmiştir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 10/06/2015 tarihli ve 2015/1523 sayılı kararı. Bu kararda da belirtildiği gibi taraflardan herhangi birinin (kötü niyetle) davayı uzatmaya yönelik bir tavır içinde olduğu somut bir şekilde ortaya konmalıdır. İHAM yaklaşımının da bu yönde olduğu söylenebilir. Tatlıdil, S. (2019). “Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Makul Sürede Yargılanma Hakkı-Sürenin Aşılması ve Sonuçları”, *TBB Dergisi*, S. 143., s. 21. Bu kararlar ışığında hâkimin makul sürede yargılanma hakkıyla bazı usuli araçların kullanımına yönelik tedbirleri arasındaki dengeyi gerekçeli olarak ortaya koyması gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

⁷⁴ Esasında bu konuyla ilgili tartışmaları zenginleştirmek adına “*hatalı denge (false balancing (İng.))*” kavramlarına da başvurulabilir. Yukarıda yargı kararlarından verilen örnekler de bir yönüyle bu kavramla ilişkilendirilebilir. Ancak kavram, hukuk alanından çok kitle iletişimi alanında öne çıkmıştır. Kitle iletişimi açısından hatalı denge, tarafsız bir tutum sergileme (ya da görüntüsü verme) niyetiyle, birbirinden farklı ölçüde kanıtlanmış vaka ve olgular arasında yersiz ve gereksiz bir eşitlik kurma olarak tanımlanabilir. Birks, J. (2019). Fact-Checking, Fake Balance, and Fake News: The Discourse and Practice of Verification in Political Communication, içinde Stuart Price (Der.), *Journalism, Power and Investigation: Global and Activist Perspectives* (ss. 245-264) Oxon: Routledge, s. 250. Hatalı denge, çoğu kez tarafsız bir bakış açısıyla karıştırmakta ya da tarafsız bir bakış açısı sağlamaya çalışırken oluşmaktadır. Mathiesen, K., Fallis, D. (2008). Information Ethics and Library Profession, içinde Himma, K.E., Tavani, H.T. (Der.), *The Handbook of Information and Computer Ethics*

Ancak bu tespitler, ciddiliğin salt sübjektif kriterlerin sağlanmasından ibaret olduğu çıkarımına da izin vermemelidir. Azrak, ciddiliği iki alt kritere de yer vererek davanın sonucunu etkileyecek bir tartışma olması ve aykırılığın davayı uzatma gibi bir amaca hizmet etmemesi şeklinde tanımlamaktadır⁷⁵. Özetleyecek olursak ciddilik kavramının objektif ve sübjektif iki boyutu olduğu söylenebilir. Objektif ciddilik, aykırılık itirazına konu olan hükmün Anayasa'ya aykırılığının hukuki olarak tartışılabilirliği olarak tanımlanabilir. Sübjektif ciddilik de aykırılık itirazının davanın uzatılması gibi amaçlarla kötüye kullanılmamasıdır. Aykırılık itirazının ciddi bulunmasında, her iki boyut da gözetilmelidir.

C. YARGITAY KARARLARINDA ANAYASA'YA AYKIRILIK İDDİASININ "CİDDİLİĞİ"

Öncelikle belirtmek gerekir ki Yargıtayın konuyla ilgili yaklaşımının tespitini güçleştiren hususlardan birisi, Anayasa Mahkemesi kararlarında aykırılığın taraflarca öne sürülmesiyle Mahkeme tarafından resen tespit edilmesi arasındaki ayrımın fark edilmesini sağlayacak bir ibarenin yer almamasıdır. Bu ayrım nedeniyle Anayasa Mahkemesinin araştırma olanaklarından istifade edilirken Yargıtay tarafından gerçekleştirilen somut norm denetimi başvurularının, Yargıtayın ilgili dairesi tarafından resen mi gerçekleştirildiği yoksa derece mahkemesindeki itirazın ciddi bulunmasıyla mı gerçekleştirildiği de tespit edilememektedir. Öyle ki Anayasa Mahkemesinin henüz ilk dönemlerinde gerçekleştirilen bu tercih Duran tarafından da eleştirilmiştir. Yazar, daha önce bu yönde bir ayrım olduğunu belirtmiş ve bu ayrımın terk edilmesini eleştirmiştir⁷⁶.

Yargıtayın Anayasa'ya aykırılık itirazını değerlendirirken çok da detaylı ve geniş bir değerlendirme gerçekleştirdiğini söylemek güçtür⁷⁷. Çoğu kez genel argümanlarla birlikte bu hususun bozma nedeni olmadığından ibaret bir çıkarımla yetinilmiştir. Bazı durumlardaysa aykırılık olduğu

(221-244). New Jersey: John Wiley & Sons, s. 229. Farklı nispetlerde geçerlilik taşıyan iki ayrı olgu arasında adil bir denge kurmak yerine eşit bir tutum sergilemek şeklinde de tanımlanabilecek olan "hatalı denge"nin, epistemik adaletsizliğe de neden olduğu ileri sürülmektedir. Rietdijk, N., Archer, A. (2021). Post-Truth, False Balance, and Virtuous Gatekeeping, içinde Snow, N.E., Vaccarezza, M.S. (Der.), *Virtues, Democracy, and Online Media: Ethical and Epistemic Issue* (112-130), New York: Routledge, s. 114.

⁷⁵ Azrak, Ü. (1962). s. 697.

⁷⁶ Duran, L. (1965). s. 297.

⁷⁷ Örneğin bkz. Yargıtay 23. Hukuk Dairesinin 25/062015 tarihli 2015/4884 sayılı kararı ve 25/12/2015 tarihli 2015/4884 sayılı karar. 7. Hukuk Dairesinin 23/01/2014 tarihli ve 2014/922 sayılı kararı. "(...) Davacının Anayasa'ya aykırılık itirazının ciddi görülmemesinde bir isabetsizlik bulunmamasına göre davacının bu yöne ilişkin temyiz itirazlarının reddi gerekmiştir (...)", Yargıtay 19. Hukuk Dairesinin 02/02/2006 tarihli 2006/852 sayılı kararı.

öne sürülen maddeler ve uluslararası sözleşmelerden yararlandırıldığı gözlemlenmektedir⁷⁸. Yargıtayın doğrudan ilgili hükmün “Anayasa’ya aykırı olduğu”, “uygulanması hâlinde telafisi güç zararlar doğuracağı”⁷⁹ gibi ifadeler kullandığı da gözlemlenmektedir. Yargıtay, aykırılık itirazını değerlendirirken kendi içtihadından kaynaklanan uygulamalara da atıfta bulunabilmektedir. Bir örnekte, belirli bir deniz sahası içerisinde kurtarma faaliyetinin bir firmaya tekel hakkı olarak tesis edilmiş olması meselesini ele alınmıştır. Başka bir firmanın kurtarma faaliyetiyle ilgili tekel hakkı olmasına rağmen kurtarma faaliyetinde bulunan firma, tekel hakkının Anayasa’ya aykırı olduğunu öne sürmüştür. Yargıtay, “yıllardır devam eden ve istikrar kazanan Yargıtay uygulamalarının” dikkate alındığında Anayasa’ya aykırılık itirazının ciddi olmadığını belirtmiştir⁸⁰.

Yargıtayın ciddi bulmama kararlarını değerlendirirken, genel olarak, bir tür anayasal denetimi geliştirme eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu eğilimin varlığına ilişkin kanaat biraz da kullanılan dilden kaynaklanmaktadır. 6183 sayılı *Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun*’un “amme alacaklarında rüçhan hakkı” başlıklı 21. maddesinin hacizli malların satılmasının ardından kamu alacaklarının öncelikle tahsil edilmesini öngören 1.fıkrasının⁸¹ Anayasa’ya aykırı olduğu iddiası önce

⁷⁸ “(...) Anayasa’ya aykırılık iddiasının ileri sürülüş biçimi Anayasa’ya aykırı olduğunu iddia ettiği 4722 sayılı Kanununun 10. maddesi ile Anayasanın ilgili maddeleri, dava ve temyiz dilekçesinde açıklanan Uluslararası sözleşmeler, davanın konusu, TMK.nun ilgili diğer hükümleri ile birlikte değerlendirildiğinde Anayasa’ya aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanaatine varılmamıştır. Bu nedenle bu yöne ilişkin isteğin reddine karar verilerek açıklanıp işin esasının temyizden incelemesine geçildi...” Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 26/04/2011 tarihli ve 2011/2501 sayılı kararı. Benzer yönde bkz. Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 06/05/2008 tarihli ve 2008/1499 sayılı kararı. Bu kararlarda dikkat çeken olgu, Yargıtay’ın Anayasa’ya aykırılık itirazını adeta usuli bir mesele gibi görüp “işin esası” ifadesinin kullanılmasıdır. Yüksek Mahkemenin Anayasa’ya aykırılık meselesini usuli bir mesele olarak gördüğünü gösteren bir diğer örnekte de şu ifadeler yer almıştır: “(...) Anayasanın 14. maddesi hükmü karşısında; TCK.nun 312. maddesinin hukuksal yapısındaki değişikliğin Anayasa’ya aykırılığı savı, Anayasanın 152. maddesi kapsamında değerlendirildiğinde; ciddi görülmediğinden, Anayasa Mahkemesi’ne başvuru isteminin benimsenmemesine oybirliği ile karar verildikten sonra, Esasın incelenmesinde (...)”, Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 18/10/1996 tarihli ve 1996/12797 sayılı kararı. Bu yaklaşımı değiştiren bir karar örneğindeyse “ön sorun” nitelendirilmesi yapılmıştır. Ön sorun şeklindeki nitelendirme Anayasa’ya aykırılığın niteliği bakımından daha yerinde bir tercihtir. “(...) Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının çalışma ve sözleşme hürriyetini düzenleyen 48. maddesine, toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkını düzenleyen 53. maddelerine aykırı olduğu iddiası ön sorun olarak tartışılmış olup, Anayasa’ya aykırılık iddiasının ciddi bulunmadığı Kurul çoğunluğunca kabul edilerek ön sorun aşılmıştır.”, Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 04/05/2016 tarihli ve 2016/575 sayılı kararı.

⁷⁹ AYM, E. 2015/105, K. 2016/133, 14/7/2016, gerekçe kısmı.

⁸⁰ Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 19/9/2002 tarihli ve 2002/7862 sayılı kararı.

⁸¹ “Üçüncü şahıslar tarafından haczedilen mallar paraya çevrilmeden evvel o mal üzerine amme alacağı için de haciz konulursa bu alacak da hacze iştirak eder ve aralarında satış bedeli garameten taksim olunur. (Ek hüküm: 30/3/2006-5479/4 md.) Genel bütçeye gelir kaydedilen vergi, resim, harç ile vergi cezaları ve bunlara bağlı zam ve faizler için tatbik edilen hacizlerde 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun 268 inci maddesinin birinci fıkrasının son cümlesi hükmü uygulanmaz (...)”

erece mahkemesine sonra Yargıtay önüne taşınmıştır. Derece mahkemesi bu itiraz karşısında ilgili hükmün neden Anayasa'ya uygun olduğunu karar gerekçesinde değerlendirmiştir. Yargıtay, bu gerekçeye kararda yer vermiş ve itirazın ciddi bulunmamasını, bozma sebebi olarak kabul etmemiştir⁸².

Derece mahkemesinin kuruluşuyla ilgili bir aykırılık itirazını değerlendiren Yargıtay, bu itirazı, “*yargılamayı yapan mahkemenin olağan yargı yeri statüsünde ve doğal hâkim ilkesine uygun olduğu*” yönündeki tespitiyle beraber ciddi bulmadığını belirterek reddetmiştir⁸³. Bu gerekçe de Yargıtayın ciddilik değerlendirmesinin, bir tür Anayasa'ya uygunluk değerlendirmesine dönüştüğünü göstermektedir. En azından Anayasa'ya uygun bulunan itiraz konusunun ciddi bulunmadığı söylenmekle yetinilebilirdi.

Yargıtay temyiz aşamasında ileri sürülen Anayasa'ya aykırılık itirazlarında görece daha detaylı değerlendirme yaptığı gözlemlenmektedir. 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nda değişiklik yapan 6526 sayılı Kanun'un geçici 14. maddesi kapatılan mahkemeler önündeki davaların CMK çerçevesinde yeni görevli mahkemelere sevkini; hâlihazırda Yargıtay önüne taşınmış davalarinsa mevcut dairelerce görülmesinin devamını öngören hükmün Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmiştir. Yargıtay, Anayasa Mahkemesinin konuyla ilgili içtihadına⁸⁴ da atıfta bulunarak görevli ve yetkili mahkemelerin belirlenmesinde kanun koyucuya tanınan takdir yetkisinden hareketle Anayasa'ya aykırılık itirazını ciddi bulmamıştır⁸⁵.

⁸² “(...)Mahkemece, iddia, savunma ve benimsenen bilirkişi raporuna göre, devlet hizmetlerinin Anayasa ve yasalarda tanımlanan şekilde yürütülebilmesi, Devlet organlarının toplumun tüm kesimlerine kanun önünde eşitlik ilkesi uyarınca ve hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda hizmet sunabilmesi için hizmet alan tüm özel ve tüzel kişilerin vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmek zorunda olması, vergi yükümlülüklerinin zamanında yerine getirilmemesi hâlinde devletin kamu hizmetlerinin devamlılığını sunabilmesi için 6183 sayılı Kanununun 21/1 maddesindeki düzenlemenin Devletin vergi alacağına öncelik ve ayrıcalık tanınmasında **Anayasa'nın 2,10,12,13,35,36. maddelerine aykırılık sözkonusu olmadığı**, düzenlenen sıra cetvelinin İİK'nun 100. ve 6183 Sayılı Kanununun 21/1 maddelerine uygun olduğu gerekçesiyle, davanın reddine karar verilmiştir (...)” Yargıtay 23. Hukuk Dairesinin 2/4/2012 tarihli ve K.2012/2547 sayılı kararı.

⁸³ Yargıtay 16. Ceza Dairesinin 2/5/2016 tarihli 2016/2645 sayılı kararı. Benzer yönde bir başka örnek için bkz. Yargıtay 9. Ceza Dairesinin 9/10/2013 tarihli ve 2013/12351 sayılı kararı. Mahkemenin kuruluşuyla ilgili bir itirazın yönlendirildiği ancak detaylı bir değerlendirme yapılmayan bir örnek için Yargıtay 7. Ceza Dairesinin 26/01/2007 tarihli 2007/270 sayılı kararı.

⁸⁴ AYM, E.2012/100, K.2013/84, 4/7/2013.

⁸⁵ Yargıtay 5. Ceza Dairesinin 2/3/2016 tarihli ve 2016/2250 sayılı kararı. Yasamanın takdir yetkisi ifadesi Danıştay içtihadına da yansımıştır. Doğrusu bu yaklaşım kaçınılmaz olarak ihlal iddiasının ciddiliğinden ziyade ilgili hükmün Anayasa'ya uygunluğunun

Yargıtay'ın aykırılık iddiasını değerlendirirken kullandığı ölçütlerden birisi olarak “*fiili durumun hukukileştirilmesi*” ifadesine rastlanmaktadır. Ne var ki bu ölçüt, Anayasa Mahkemesinin perspektifinde Yargıtaydan farklı bir değerlendirme yapılmasını önlememiştir. 3402 sayılı Kadastro Kanunu'nun 13/B-C maddesi, “*Kayıt sahibi yirmi yıl önce ölmüş veya gaipliğine hüküm verilmiş veyahut tapu sicilinden malikin kim olduğu anlaşılammış ise, çekişmesiz ve aralıksız yirmi yıl müddetle malik sıfatıyla zilyet bulunan kimse adına tespit olunur.*” şeklindedir. Derece mahkemesi önünde, bu hükmün Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Yargıtay, bu hükmün *fiili durumun hukukileştirilmesi* amacına hizmet ettiği gerekçesiyle aykırılık iddiasını değerlendirmeye almamıştır⁸⁶. Bu kararda Yargıtayın bir değerlendirmesi dikkat çekmektedir. Yüksek Mahkeme, tarafların 3402 sayılı Kadastro Kanunu'nun 13/B-C maddesinin itiraza konu edilmiş olmasına rağmen asıl değerlendirilmesi gereken hükmün 4271 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 713/2. maddesinin⁸⁷ olduğunu belirtmiştir. Medeni Kanun'un 713/2. maddesi de benzer yönde bir hüküm ihtiva etmektedir. Yargıtay, bu hükümle ilgili aykırılık itirazını aynı gerekçeyle ciddi bulmamıştır⁸⁸. Bu hükmün de kanun koyucunun fiili durumu hukukileştirme amacına hizmet ettiğini savunmuş ve Anayasa'ya aykırı olmadığına karar vermiştir. Medeni Kanun'un bu hükmü, daha sonra Ankara 11. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından somut norm denetimine konu edilmiştir. Anayasa Mahkemesi, ilgili maddedeki “*ölmüş ya da*” ifadesinin Anayasa'nın 2 ve 35. maddelerine aykırı olduğuna karar vermiştir⁸⁹. Bu kararın ardından 3/5/2012 tarihli ve 6302 sayılı *Tapu Kanunu ve Kadastro Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ve 3402 sayılı Kadastro Kanunu'nun 13/B-C maddesinden de “*ölmüş ya da*” ifadesi kaldırılmıştır. Bu örnek, herhangi bir kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığı konusunda Yargıtayın ve Anayasa Mahkemesinin farklı perspektiflere sahip olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu nedenle, aykırılık iddiasının ciddiliğinin değerlendirilmesinin bir tür

değerlendirilmesine dönüşmektedir. Danıştay Onuncu Dairesinin 25/11/1998 tarihli ve 1998/6116 sayılı kararı.

⁸⁶ Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 21/01/2008 tarihli 2008/200 sayılı kararı.

⁸⁷ “*Aynı koşullar altında, maliki tapu kütüğünden anlaşılammayan veya yirmi yıl önce ölmüş ya da hakkında gaiplik kararı verilmiş bir kimse adına kayıtlı bulunan taşınmazın tamamının veya bölünmesinde sakınca olmayan bir parçasının zilyedi de, o taşınmazın tamamı, bir parçası veya bir payı üzerindeki mülkiyet hakkının tapu kütüğüne tesciline karar verilmesini isteyebilir.*”

⁸⁸ Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 6/5/2018 tarihli ve 2008/2527 sayılı kararı.

⁸⁹ AYM, E.2009/58, K.2011/52, 17/3/2011.

Anayasa'ya uygunluk denetimine dönüşmemesi gerekir. Kanunların Anayasa'ya uygunluk denetiminin Anayasa Mahkemesinin tekeli olduğu kadar uzmanlık alanı da olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

Yargıtaydan Anayasa Mahkemesine taşınan aykırılık itirazları da “ciddilik” kriterinin uygulamada nasıl değerlendirildiğine dair ipuçları vermektedir. Bu kararlarda kullanılan ifadeler, ilgili hükümlerin Anayasa'ya aykırı bulunduğu izlenimi doğurmaktadır.

Daha önce hükme bağlanmış davalarda basit yargılama usulünün uygulanmamasını öngören dolayısıyla bu dosyalar için ceza indirimi sağlanmasını olanaksız kılan hükmün Anayasa'ya uygunluğu tartışılmıştır. Yargıtay bu hükmü, Anayasa Mahkemesine gönderirken, “Anayasa'ya aykırılığı görülmekle” ifadesini kullanmıştır⁹⁰. Şüphesiz bu kullanım tercihinde Yargıtayın aykırılığı resen görmüş olması etkilidir.

1447 sayılı (mülga) Ticari İşletme Rehni Kanunu'nun 12. maddesinde rehin konusu malın korunmasının ihlal edilmesi hâlinde hapis cezası öngörülmüştür. Ancak 6750 sayılı Ticari İşlemlerde Taşınır Rehni Kanunu'nun 16. maddesi adli para cezası öngörmüştür. Yeni yasanın ceza hukuku açısından lehe bir hüküm getirdiği açıktır. Ancak bu lehe hükmün uygulanması, 6750 sayılı kanunun geçici 1. maddesi tarafından engellenmiştir. Buna göre daha önce başlatılan davalar için hapis cezası uygulaması devam edecektir. Bu hükmün uygulanacağı bir uyuşmazlığı çözen Yargıtay, ilgili hükmü Anayasa'ya aykırı bulmuştur⁹¹. Yargıtay, bu tespit de “Anayasa'ya aykırı olduğu kanaati” ifadesine yer vermiştir.

⁹⁰ “(...) Dairemizde görülmekte olan davada CMK'nin 251/3. maddesinin uygulanabileceği, ancak 17/10/2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanunla değişik CMK geçici madde 5/1-d'deki normun belirli bir tarihten önce hükme bağlanmış davalarda lehe kanun niteliğindeki basit yargılama usulünün uygulanmasını engellediği belirlenmiştir. Bu itibarla, açıkladığımız gerekçelerle, CMK geçici madde 5'in 1. fıkrasının (d) bendinin “1/1/2020 tarihi itibarıyla ...hükme bağlanmış ...dosyalarda ... basit yargılama usulü uygulanmaz” (ibareleri yönünden), Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine ve 38. maddesindeki suçta ve cezada kanunilik ilkesi ve bunun alt ilkeleri olan lehe kanunun uygulanması ile belirlilik ilkesine aykırı olduğu kanaatine ulaşılmakla; CMK geçici madde 5'in 1. fıkrasının (d) bendinin “1/1/2020 tarihi itibarıyla ...hükme bağlanmış ...dosyalarda ... basit yargılama usulü uygulanmaz” ibareleri yönünden Anayasa'ya aykırılığı görülmekle somut norm denetimi yoluyla iptali için ANAYASA MAHKEMESİNE BAŞVURULMASINA (...)” AYM, E.2020/81, K.2021/4, 14/1/2021, Gerekçe kısmı.

⁹¹ “ (...) Dairemizin önüne gelen somut uyuşmazlıkla ilgili olarak, sanık hakkında “lehe kanun” uygulamasının önünde engel teşkil eden ve davada uygulanacak kural niteliğinde olan 6750 sayılı Kanun'un geçici 1. maddesinin 1. fıkrasının, Anayasa'nın 2, 10 ve 38. maddelerinde yer alan “hukuk devleti ve eşitlik ilkesi ile suç ve cezalara ilişkin temel esaslar” başlıklı maddelerine aykırı bir düzenleme olduğu kanaatine varılmakla, söz konusu 6750 SAYILI KANUN'UN GEÇİCİ 1. MADDESİNİN 1. FIKRASININ İPTALİ İÇİN ANAYASA MAHKEMESİNE İTİRAZ YOLUNA BAŞVURULMASINA”, AYM, E.2019/9, K.2019/27, 11/4/2019, gerekçe kısmı.

Bir başka temyiz başvurusunda, evlatlık ilişkisinin kaldırılması için dava açma süresini, ilişkinin kaldırılması nedeninin öğrenilmesinden itibaren 1 yıl ve her durumda 5 yıl ile sınırlandıran 4271 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 319. maddesini ele alınmıştır. Yargıtay, 5 yıllık hak düşürücü sürenin ardından başka bir yolun mevcut olmamasının *Anayasa'ya aykırı olduğunu* belirtmiştir⁹². 4857 sayılı İş Kanunu'nun 15/5/2008 günlü ve 5763 sayılı Kanun'un 1. maddesiyle değişik 3. maddesi alt işveren-üst işveren ilişkisinde muvazaa olup olmadığı konusundaki müfettiş raporuna karşı iş mahkemesinde itiraz edilebileceğini ve bu raporun itirazla kesinleşeceğini öngörmektedir. Yargıtay, bu hükmün işçinin hak arama hürriyet, sosyal devlet ilkesi ve çalışma özgürlüğüne aykırı olduğu görüşünü paylaşmıştır. Bu nedenle resen aykırılık görerek Anayasa Mahkemesine başvurmuştur⁹³.

Yargıtayın Anayasa'ya aykırı bulduğu bir başka hüküm de 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 28/4. maddesinde yer alan *"Mahkeme kararlarının otuz gün içinde kamu görevlilerince kasten yerine getirilmemesi hâlinde ilgili, idare aleyhine dava açabileceği gibi, kararı yerine getirmeyen kamu görevlisi aleyhine de tazminat davası açabilir."* şeklindeki hükümdür. Yargıtay bu hükmün, *kamu görevlilerinin işledikleri görev kusurlardan doğan tazminat davalarının, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ancak idare aleyhine açılabilmesi*ni öngören Anayasa'nın 129. maddesine aykırı olduğunu öne sürmüştür. Anayasa Mahkemesi ise ilgili hükmün 129. maddeden ziyade Anayasa'nın *"Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir surette değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez"* hükmünü içeren 138. maddesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini, dolayısıyla Anayasa'ya uygun olduğunu belirtmiştir⁹⁴.

Yargıtay, avukatlık ücreti takdirine ilişkin yeni kuralların henüz karara bağlanmamış işlerde de uygulanmasına olanak tanıyan 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'na 5043 sayılı Kanun ile eklenen geçici 21. maddenin Anayasa'ya aykırı olduğunu belirtmiştir⁹⁵. Yargıtay, kanunların geriye yürümemesini hukuk devleti ilkesinin bir unsuru olarak kabul etmiştir ve bu kanaati Anayasa Mahkemesi tarafından da teyit edilmiştir.

⁹² AYM, E. 2012/35, K. 2012/203, 27/12/2012, gerekçe kısmı.

⁹³ Anayasa Mahkemesi, ilgili hükmün işçilerin davaya katılmasına engel teşkil etmediği gibi gerekçelerle aykırılık itirazlarını reddetmiştir. AYM, E.2012/40, K.2012/158, 18/10/2012.

⁹⁴ AYM, E. 2012/22, K. 2012/133, 27/9/2012.

⁹⁵ AYM, E. 2005/128, K. 2008/54, 07/02/2008.

Görülebileceği üzere Yargıtay, bazı aykırılık itirazlarında âdeta Anayasa Mahkemesi yerine geçerek iddiaların ciddiliğini tartışmak yerine bizzat ilgili hükmün Anayasa'ya uygunluğunu denetlemiştir. Anayasa Mahkemesine sevk ettiği itirazlarda ise ilgili hükmün Anayasa'ya aykırı olduğunu ifade etmekten çekinmemiştir. Sevk ettiği hükümlerden bazıları Anayasa'ya uygun görülürken bazılarıysa aykırı görülmüştür. Aykırı görülenlerden bazılarıysa -Yargıtayın gerekçesinde yer alan maddeler dışında- maddelere dayanılarak iptal edilmiştir. Fakat çalışma kapsamında tespit edildiği kadarıyla, aykırılık iddialarını ciddi bulmayıp bir tür Anayasa'ya uygunluk denetimi gerçekleştirdiği bazı hükümler daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından, başkaca mahkemelerin başvurusu üzerine iptal edilmiştir.

III. CİDDİ BULMA KARARININ BEKLETİCİ ETKİSİ

Anayasa'ya aykırılık itirazı davanın bekletilmesini zorunlu kılmaktadır⁹⁶. Anayasa'ya aykırılık sorunu daha önce aynı mahkeme ya da başka bir mahkemece başka bir dava kapsamında Anayasa Mahkemesine sevk edilmiş olabilir. 6216 sayılı Kanun'un 41. maddesine göre⁹⁷ aynı mahkemede, aynı hüküm için hâlihazırda bir somut norm denetimi başvurusu yapılmışsa bu başvuru aynı mahkemede ki benzer nitelikteki diğer dosyalar için de bekletici sorun⁹⁸ yapılacaktır⁹⁹.

⁹⁶ Bir diğer zorunlu bekletme nedeni de 2247 sayılı Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkındaki Kanun'un 18. maddesinde düzenlenmiştir.

⁹⁷ Burada eklemek gerekir ki 6216 sayılı Kanun'un 41. maddesinin kendisi bir somut norm denetimine konu olmuştur. İtirazda bulunan mahkeme, Anayasa'da böylesi bir sınırlandırma olmaksızın hâlihazırda bir başvuru yapılmış olmasının yeni bir başvuru için engel olmasını öngören hükmün, Anayasa'nın 152. maddesine aykırı olduğunu öne sürmüştür. Anayasa Mahkemesi bu başvuruyu esastan reddetmiştir. Kararda Anayasa Mahkemesinin, aykırılık itirazına konu olan nedenlerle bağlı olmadığını dolayısıyla yeni bir itiraz başvurusunun somut norm denetiminin gereği gibi yapılmasına katkı sağlamayacağını belirtmiştir. Osman Ali Feyyaz Paksüt'ün karşı oyunda ise somut norm denetiminin yapısı gereği yeni başvuruların yapılmasının tartışmaları derinleştireceği ileri sürülmüştür. AYM, E.2013/55 K.2013/67, 28/5/2013.

⁹⁸ Anayasa'nın 152. maddesinde her ne kadar "*davanın geri bırakılacağı*" ifadesi kullanılmış olsa da bu ifadeden "bekletici sorun" kavramının anlaşılması gerekir. Aşık, İ. (2012). Medeni Usul Hukukunda Bekletici Sorun, Ankara: Seçkin, s. 60. Bu ifadelerin yanı sıra Anayasa Mahkemesi tarafından "*yarğılamayı durdurma*" ifadesi de kullanılmıştır. Tikves, Ö. (1969). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması (Anayasa Mahkemesi Kanunu ile Birlikte), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, s. 303.

⁹⁹ AYM, E.2016/175, K.2016/175, 02/11/2016, AYM, E. 2016/175, K.2016/170, 2/11/2016, AYM, E.2016/185, K.2016/175, 23/11/2016, AYM, E.2016/203, K.2016/195, 28/12/2016, AYM, E.2017/58, K.2017/43, 1/3/2017, AYM, E. 2017/80, K. 2017/62, 01/03/2017. Bu yönde daha fazla örnek kararın derlendiği bir kaynak için bkz. Dikmen, P. Yağcı, B., Egeligi, Ö. E., vd. (2017). "Ekim 2016-Mart 2017 Tarihleri Arasında Anayasa Mahkemesi Tarafından Verilen Norm Denetimi Kararlarının Özet Bilançosu", Anayasa Hukuku Dergisi, C 6, S 11, s. 389.

Peki bir mahkemede öne sürülen aykırılık itirazının Anayasa Mahkemesine gönderilmesinin bekletici etkisi, diğer mahkemelerdeki benzer davalara da sirayet edecek midir? Bir diğer deyişle bir mahkeme, önündeki davaya uygulayacağı hükmün bir başka mahkemece Anayasa Mahkemesine gönderilmiş olduğu gerekçesiyle bekletici sorun kararı vermek zorunda mıdır?

6216 sayılı Kanun'un 41. Maddesinin ikinci fıkrası "itiraz yoluna başvuran mahkeme" ifadesiyle diğer mahkemeler için bekletici sorun kararı vermenin zorunlu olmadığı yorumunu olanaklı kılmaktadır. Bu hükümden hareketle bir mahkemede itiraz yoluna başvuruyla hükümle ilgili olarak başka mahkemelerin bekletici sorun kararı vermek zorunluluğunun olmadığı söylenebilir.

Ancak bu tespit, başka mahkemelerin takdiri olarak bekletici sorun kararı verebilir verememesi sorusunu kesin olarak yanıtlamak için yeterli değildir¹⁰⁰. Kanaatimizce bir başka mahkemece başvuruyla somut norm denetiminin, diğer mahkemelerde de bekletici sorun olabileceği meselesi olumsuz yanıtlanmalıdır. Bu görüş daha önce öğretide Aşık tarafından da

2011 yılında yürürlüğe giren 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Kanunu'ndan önce yürürlükte olan 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Kanunu'nda bekletici etkinin sirayeti düzenlenmemiştir. Bu nedenle başka bir davayla ilgili aykırılık itirazının diğer davalar için bekletici mesele olmadığı kabul edilmekteydi. "Buna göre, yerel mahkemenin somut olayda uygulanması ihtimali bulunan hizmet tespiti davası için öngörülen hak düşürücü sürenin bir başka dosya nedeniyle iptali için Anayasa Mahkemesine başvurusunu direnme gerekçesi yapması isabetli bulunmamıştır. Aksinin kabulü hâlinde ise, yukarıda belirtildiği gibi, Anayasa Mahkemesinin tekelinde olan yasaların Anayasaya uygunluk denetimi yapma yetkisinin yerel mahkemece kullanılması anlamına gelir ki, bu durum bir başka mahkemeye ait yetkinin gaspı sonucunu doğurur." Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 14/10/2009 tarihli ve 2009/619 sayılı kararı. 6216 sayılı Kanun'un 41. maddesi "Başvuruya Engel Durumlar" başlığı taşımaktadır. Bu açıdan ilgili hükmün sadece yeni bir itiraz başvurusu yapılmasına engel olma amacı mı taşıdığı yoksa hâlihazırda itirazda bulunmuş olan mahkemenin aynı hükmün uygulanacağı diğer davalar için de bekletici sorun kararı verme zorunluluğu mü öngördüğü tartışmaya açıktır. Bu sorunun Anayasa Mahkemesinin bir kararıyla açıklığa kavuşturulduğu kabul edilebilir. "İtiraz yoluna başvuran aynı Mahkeme tarafından, itiraz konusu 5275 sayılı Kanun'un 68. maddesinin uygulanacağı başka dava dosyası kapsamında yapılmış olan itiraz başvurusunun (E.2013/54 sayılı), bakılmakta olan dava dosyası için de bekletici mesele sayılması gerekirken, tekrar başvuruda bulunulduğu anlaşılmıştır." AYM, E.2013/55 K.2013/67, 28/5/2013. Anayasa Mahkemesi, 6216 sayılı Kanun'un 41. maddesini açıklarken "aynı mahkeme tarafından" "başka dava dosyası kapsamında yapılmış olan itiraz"ın "bakılmakta olan (diğer) dava dosyası" açısından da bekletici sorun yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle şimdilik en azından itirazı yapan mahkemede diğer davalar için bekletici sorun kararı verilmesi gerektiği söylenebilir.

¹⁰⁰ Burada bekletici sorun kararı vermenin önemini ve hassasiyetini belirtmek gerekir. Her bekletici sorun kararının davanın sonuçlanma sürecini biraz daha geciktireceği açıktır. Bu bağlamda yersiz, davayı uzatmaya yönelik beyan ve talepler nedeniyle davayı görmeyi ertelemek, yargı görevini yerine getirmekten kaçınma olarak yorumlanmaktadır.

dile getirilmiştir. Aşık'ın görüşü özetle şu argümanlara dayanmaktadır: hukukumuzda somut norm denetimine başvuran mahkeme açısından bir hüküm olmasına rağmen diğer mahkemeler için bir hüküm yoktur, somut norm denetimi yoluna başvurmaksızın takdirî bekletici sorun kararı verilmesi hâlinde Anayasa Mahkemesinin iptal kararı vermesiyle gerekçeli kararın yayınlanması arasındaki süreçte ilgi normun uygulanma sorunu karmaşık hâle gelir, Anayasa Mahkemesi karar verirken kanun koyucu gibi hareket edemediğinden takdiri bir bekletici sorun kararı verilmesinde yarar yoktur¹⁰¹. Bizim de katıldığımız bu argümanlara yenilerini eklemek mümkündür.

Bekletici sorun kararı vermenin zorunlu olmadığı hâllerde mahkemenin takdiri söz konusudur¹⁰². Zorunlu ya da takdiri olmasına bakılmaksızın bir hukuki sorunun bekletici sorun sayılması mahkemenin bu yönde bir karar vermiş olmasına bağlıdır¹⁰³. Bu karar bir ara kararı niteliğinde olsa da gerekçeli olma zorunluluğundan soyutlanmış değildir. Nitekim Anayasa'nın 141. maddesinin üçüncü fıkrası da mahkemelerin her türlü kararının gerekçeli olmasını öngörmüştür¹⁰⁴. Yani bir başka mahkeme tarafından ileri sürülen Anayasa'ya aykırılık itirazının bekletici sorun olarak kabulü gerekçeli olarak ortaya konmalıdır. Peki salt bir başka mahkemede görülmekte olan bağlantısız bir davada Anayasa'ya aykırılık itirazında bulunulmuş olması yeterli bir gerekçe tesis edecek

¹⁰¹ Aşık son argümanında mukayeseli hukuktan yararlanmışır. Alman Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 31. maddesi Anayasa Mahkemesi kararlarının bazı durumlarda kanun gücünde olmasına olanak tanımıştır. Buna karşın Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 153. maddesi "Anayasa Mahkemesi bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez." İfadesiyle bu olanağı tanımamıştır. Aşık, İ. (2012). s. 64-65.

¹⁰² Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 26/12/2018 tarihli ve 2019/721 sayılı kararı, Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 26/12/2019 tarihli ve 2019/723 sayılı kararı. Ancak bu takdir, kanuni bir zorunluluktan kaynaklanmadığı için bir üst mercide denetlenmeye açıktır. Üst mercilerce bekletici sorun kararının yerinde olmadığına hükmedilebilecektir. Yargıtay 18. Hukuk Dairesinin 24/5/2016 tarihli ve 2016/8464 sayılı kararı. Pekcanitez, H. (1980). s. 262. Nitekim yersiz bir bekletici sorun kararı verilmiş olması, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 46. maddesinde ifade edilen "hakkın yerine getirilmesinden kaçınılmış olması" kapsamında yorumlanabilir. Karademir, D. (2015). "Son Kanun Değişiklikleri Işığında Hâkimin Hukuki Sorumluluğu", *TBB Dergisi*, S. 119., s. 269.

¹⁰³ Pekcanitez, H. (1980). s. 272.

¹⁰⁴ Görüleceği üzere Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, gerekçeli karar zorunluluğu konusunda bir istisnaya izin vermemektedir. Bunun aksine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gerekçeli karar hakkını adil yargılanma hakkı kapsamında görmesine rağmen, Anayasa'da belirtilen kadar mutlak bir şekilde gözetmemektedir. Alp, M. (2001). "Anayasa Hukuku Açısından Mahkeme Kararlarında Sözde (Görünürde) Gerekçe", *Prof. Dr. Mahmut Tevfik Birselle Armağan*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s. 437.

midir? Kanaatimizce bu soru olumsuz bir şekilde yanıtlanmalıdır. Aksi hâlde, herhangi bir Anayasa'ya aykırılık itirazında bulunulmuş olması, ilgili hükmü bütün bir hukuk mekanizması içerisinde uygulanamaz kılacaktır¹⁰⁵. Bu durum Anayasa'ya uygunluk karinesine de aykırılık teşkil edecektir¹⁰⁶.

O hâlde gerekçenin mahkemenin o hükmün Anayasa'ya nasıl ve ne yönden aykırı olabileceğine ya da itirazların ciddi bulunabileceğine ilişkin değerlendirmeleri de içermesi gerekir. Dolayısıyla böyle bir ara kararı verilmesi, mahkemenin ilgili hükmün Anayasa'ya aykırı olduğu kanısına varmış olduğunun ya da aykırılık iddialarını ciddi bulduğunun göstergesidir.

Yukarıdaki tespitlerle birleştiğinde 6216 sayılı Kanun'un 40. maddesi de soruyla ilgili bazı ipuçları içermektedir. 40. maddenin beşinci fıkrası, bekletici sorun kararı vermeyi aykırılık itirazının Anayasa Mahkemesine ulaşmasıyla başlatmıştır. Bir diğer deyişle bekletici mesele kararı vermenin şartı, bir somut norm denetimi başvurusu yapmaktır. Özetle bekletici sorun kararı verme takdirine yol açacak bir kanaatin kendisinin aynı zamanda somut norm denetimine başvuruyu gerektiren bir kanaat olduğu söylenmelidir. Bu durumda da mahkemenin yapması gereken yalnızca bekletici mesele kararı vermek değil ayrıca bir somut norm denetimi başvurusu yapmaktır¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Peşinen şu kayıt konulmalıdır. Burada tartışılan bir mahkemede öne sürülen Anayasa'ya aykırılık itirazının, diğer mahkemelere sirayet eden bekletici bir etkisinin olup olmadığıdır. Buna dayanılarak salt bekletici sorun yönteminin işlevi yadsınmaz. Bilakis bekletici sorun kararı verilmesi, bazı hâllerde usul ekonomisi ilkesine hizmet edebilir. Böylece aynı vaka ve olguların farklı mahkemelerce tekrar tekrar değerlendirilmemesi sağlanır. Nitekim Yargıtay da benzer doğrultuda bir tutum sergilemektedir. Ö. manevi tazminata ilişkin bir hukuk davasında, davanın kaynağı hakaret suçunun konu edildiği ceza yargılamasının neticesinin beklenmesinde yarar vardır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 9/4/2014 tarihli ve 2014/490 sayılı kararı.

¹⁰⁶ Anayasa'ya uygunluk karinesine göre bir kanun hükmü, Anayasa tarafından iptal edilene kadar Anayasa'ya uygun kabul edilir. Bunun sonucu olarak Anayasa Mahkemesi iptal ya da yürürlüğün durdurulması kararı verene dek hüküm uygulamaya devam edecektir. Kutkan, O. (2019). "Anayasa Mahkemelerinin Norm Alanını Daraltması ve Genişletmesi", *D.E.U. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN'a Armağan Özel Sayısı, C. 21., s. 2069.

¹⁰⁷ Öğreti de bazı küçük farklılıklara rağmen bu hususta birleşmektedir. Erem ve Kıratlı'ya göre mahkemenin aykırılık iddiasını ciddi bulması hâlinde bir başka mahkemece hâlihazırda somut norm denetimine başvurulduğu gerekçesiyle karar vermekten çekilmesi mümkün değildir. Erem, F. (1962). "Ceza Hukuku Açısından Anayasa'ya Aykırılık İddiası", *Adalet Dergisi*, C. 53., S. 5-6., s. 461; Kıratlı, M. (1966). s. 72. Bilgin de mahkemenin, bir başka mahkemenin aykırılık tespitine bağlı olmadığını teyit etmekle beraber, diğer mahkemede kararın ciddilik unsurunun belirlenmesinde dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Bilgin, Ç. (1988). s. 369. Burada aynı hükümle ilgili mükerrer başvuru yapmanın Anayasa

Sonuç olarak mahkeme ya mevcut hukuki duruma göre karar verecek ya da kendisi bir somut norm denetimi başvurusu gerçekleştirecektir. Mahkeme, somut norm denetimi yoluna başvurmaya karar verirse hâlihazırda başvuru yapmış olan mahkemenin gerekçesinden, o dosya kapsamındaki bilirkişi raporu¹⁰⁸ ve uzman görüşlerinden istifade edebilir.

Mahkemesinin iş yükünü arttıracığı öne sürülebilir. Ancak Anayasa Mahkemesi aynı hükme karşı yapılan başvuruları birleştirme kararı verebilir. Böylece usul ekonomisi ilkesi gözetilebilecektir. Gerek, Ş., Aydın, A.R. (2006). İptal ve İtiraz Başvuruların Usulün Anayasal Denetime Etkisi, içinde Turhan, M. Tülen, H. (Der.), *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1* (s. 329-357). Ankara: Anayasa Mahkemesi, s. 339. Uygulamada aksi yönde yorumlanabilecek kararların da olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin İstanbul Bölge Adliye Mahkemesinin verdiği bir kararda, istinafa başvuran taraf, davaya uygulanacak hükme karşı Anayasa Mahkemesinde derdest başvurular olduğunu, dolayısıyla davanın bekletilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bölge Adliye Mahkemesi, konuyu bir başka mahkemede başvuran somut norm denetiminin bekletici mesele olarak kabul edilip edilmemesi yönünden incelememiş; mevcut somut norm denetimi başvuruları üzerinden hâlihazırda 5 ay geçmiş olması nedeniyle bekletici sorun kararı verilmemesinin hukuka uygun olduğunu belirtmiştir. Karar, bu hâliyle, belirttiğimiz görüşün aksi yönde yorumlandığı çıkarımına izin vermektedir. İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 3. Hukuk Dairesinin 21/3/2018 tarihli ve 2018/311 sayılı kararı.

¹⁰⁸ Bu noktada şu soru öne çıkmaktadır: Mahkeme, Anayasa'ya aykırılık iddiasının ciddiliğinin belirlenmesi için bilirkişiye başvurabilir mi? Bu sorunun yanıtlanması için iki alt soruya ayrılmasında yarar vardır. Öncelikle aykırılık iddiası, bazı teknik değerlendirmeleri gerektirebilir. Örneğin kanun vasıtasıyla gerçekleştirilen müdahalenin ölçülü olup olmadığı için piyasa koşulları, şirketin büyüklüğü, müdahalenin şirketin istikbalini ne ölçüde etkileyeceği hususu ya da kişinin vücut dokunulmazlığına müdahalenin tıp uzmanları tarafından değerlendirilmesi gibi... Bu gibi konularda bilirkişiye başvurulabileceği sorusu daha kolay bir şekilde olumlu yanıtlanabilir. Soru, bu konuda hukukçu bilirkişiye başvurulup başvurulamayacağı ekseninde güçleşmektedir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 266. maddesi, "Ancak genel bilgi veya tecrübeyle ya da hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukukî bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvurulamaz." İfadesine yer vermekte, hemen ardından da "Hukuk öğrenimi görmüş kişiler, hukuk alanı dışında ayrı bir uzmanlığa sahip olduğunu belgelendirmedikçe, bilirkişi olarak görevlendirilemez." ifadesini eklemektedir. Buna göre kural olarak bir hükmün Anayasa'ya uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde bilirkişiye başvurulamaz. Yine de yukarıdaki düzenlemelere rağmen öğretilerde ve uygulamada hukukçu bilirkişiye başvurulduğu gözlemlenmektedir. Yılmaz, E. (2017). *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, C. 3., Ankara: Yetkin, s. 2748. Bu düzenlemeyle ilgili, öğretilerdeki eleştiriler, hukukun gittikçe genişleyen ilgi alanı ve kapsamıyla birlikte bazı niş alanlarda hukukçu uzmanların görüşlerine de ihtiyaç duyulacağı yönündedir. Umar, B. (2014). *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Ankara: Yetkin, s. 794. Sözü edilen ihtiyacın en görünür olduğu yerlerden birisi (aksi yönde bir örnek için bkz. Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 16/02/1981 ve 1091/1092 sayılı kararı) yabancı hukukun tespitidir. Bu bağlamda her ne kadar kolayca yabancı hukuk kategorisinde zikredilemeye de yabancı kaynaklara olan ihtiyaçtan dolayı Türkiye'nin taraf olduğu Sözleşmelerin yorumlayıcısı konumundaki uluslararası organların kararları bilirkişiye başvurulacak bir konu olarak görülebilir. Deryal, Y. (2015). *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, Ankara: Adalet, s. 137. Burada, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi örneği öne çıkmaktadır. Mahkemenin kararları İngilizce ve Fransızca yayımlanmaktadır. Kararların Türkçeye kazandırılması hususunda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Buna ek olarak Türk hukuk öğretisinde konuyla ilgili literatür zenginleşmeye devam etmektedir. Ancak bu çalışmaların yeni kararlarla aynı hızda sonuçlandırıldığını söylemek güçtür. Ayrıca birikmiş içtihadın yorumlanması da başlı başına bir uzmanlık alanıdır. Yani insan hakları hukukunu, ulusal hukukun bir izdüşümü, benzer şekilde gelişen bir uzantısı olarak yorumlamak güçtür. Bu uzmanlık alanı insan hakları aktivistliğiyle ya da ulusal hukuktaki bir davayı uluslararası

Ancak bu olanak, mahkemenin o dava özelinde özgün bir değerlendirme yapması gerekliliğini ortadan kaldırmayacaktır. Diğer davadaki bulgu ve veriler, mevcut davadaki olaya uygulanabilirliği ölçüsünde dikkate alınmalıdır. Keza somut norm denetiminin amacı da kanunların uygulamada yol açabileceği Anayasa'ya aykırılık tartışmalarının çözümlenmesidir. Kabul etmek gerekir ki her dava kendi özgün koşullarını barındırmaktadır. Hâlihazırda o hükümle ilgili bir somut norm denetimi başvurusu mevcut olsa da sonradan yapılan başvurunun özgün koşulları, Anayasa Mahkemesine daha geniş bir perspektif sağlayacaktır.

IV. CİDDİ BULMAMA KARARININ DENETİMİNDE UYGULANACAK USUL

Anayasa Mahkemesinin itirazın ciddi olup olmadığı hususunda bir inceleme yapma yani dava mahkemesinin anılan takdir yetkisini denetlemesi söz konusu değildir¹⁰⁹. Kaldı ki Anayasa Mahkemesinin mahkemenin takdirini incelemesi gerekli de değildir çünkü bu kanı zaten mahkeme yönünden Anayasa'ya uygunluk konusunda asgari şüpheyi ifade eder, bu noktada Anayasa Mahkemesinin görevi, mahkemenin şüphesini olumlu ya da olumsuz bir şekilde gidermektir¹¹⁰.

Mahkemenin aykırılık iddialarını ciddi bulmama kararı davanın esasıyla birlikte, temyiz aşamasında denetlenmektedir. Esasa ilişkin bir temyiz başvurusu olmaksızın, aykırılık iddialarının ciddi bulunmamasına dair ara kararın tek başına temyiz edilmesi mümkün değildir¹¹¹. Hatırlatmak gerekir ki Anayasa'da her ne kadar "temyiz" ifadesi kullanılmış olsa da burada kastedilen kanun yoludur¹¹². Bu nedenle, aykırılık itirazını ciddi bulmama kararının itiraz ve/veya istinaf yollarında da denetlenebileceği

mercilere taşıyabilmeye ikame edilemez. Özetle insan hakları hukukunun teknik ve yabancı karakteri bu konuda bilirkişiye başvurulmasını şimdilik makul kılmaktadır. Sonuç olarak aykırılık iddiasının ciddiliğinin değerlendirilmesinde teknik bir sorunun yanıtlanması önem arz ediyorsa bilirkişiye başvurulmasında yarar vardır. Öte yandan aykırılık iddiasının ciddiliğinin belirlenmesi için gerekli hukuki sorun, esas olarak hâkimin tecrübe ve hukuk bilgisiyle yanıtlanmalıdır. Sorunun yanıtlanması belirli bir düzeyde uzmanlık gerektiriyorsa da bilirkişiye başvurmada yarar vardır. Keza somut norm denetimi başvurusundaki tartışma ve argümanlar Anayasa Mahkemesinin perspektifini genişletecektir.

¹⁰⁹ Özbudun, E. (2019). s. 404; Dinç, A. (2018). Türk Anayasa Yargısında Somut Norm Denetiminde "Uygulanacak Olan Kural" Kavramı, Çankaya Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 37.

¹¹⁰ Kıratlı, M. (1966). s. 71.

¹¹¹ Kuru, B. (2001). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, Cilt. VI, Altıncı Baskı, İstanbul: Demir Demir, s. 6312.

¹¹² Yine de bu durum Anayasa'daki düzenlemenin eleştirilmesine neden olmuştur. Bilgin, Ç. (1988). s. 370.

söylenmelidir. Buna bağlı olarak esas kararın götürülemeyeceği bir kanun yolunda, ciddi bulmama kararı da incelenemeyecektir¹¹³. Aykırılığı resen tespit edip Anayasa Mahkemesine taşımak, kanun yolunun tüketilmesinden sonraki aşamalarda da gerçekleştirilebilir¹¹⁴. Örneğin Yargıtayın bozma kararına karşı derece mahkemesinin direnme kararı vermesinden sonra da Anayasa'ya aykırılık tespit edilebilir¹¹⁵. Nitekim Yargıtay, derece mahkemesinin direnmesinden sonra sigortalının işten ayrılma tarihine odaklanırken, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 62. maddesinde yer alan "çalıştığı işten ayrıldıktan sonra" hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu kanaatine varmıştır¹¹⁶. Davanın önceki aşamalarında Anayasa'ya aykırılık iddiasında bulunulmamış olsa dahi, aykırılık resen tespit edilip Anayasa Mahkemesine taşınabilir¹¹⁷.

Yargıtay, önüne getirilen davada Anayasa'ya aykırılık iddiasını öncelikli olarak çözüme eğilimindedir¹¹⁸. Ciddi bulmama kararı, kanun

¹¹³ Aliefendioğlu, Y. (1996). s. 143; Boyacıoğlu, A. (1962). "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Def'i Yolu İle Denetlenmesi", *Adalet Dergisi*, Ankara, S. 7-8., aktaran Özçelik, S. (1982). *Esas Teşkilat Hukuku, Birinci Cilt, Umumi Esaslar*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, s. 263.

¹¹⁴ Örneğin 1961 Anayasa'sı döneminde Yargıtay'ın bir bozma kararına, yerel mahkemenin direnmesi ve direnmenin davalı tarafından temyiz edilmesi üzerine Yargıtay kendisi Anayasa'ya aykırılık tespitinde bulunmuştur. AYM, E.1978/38, K.1978/49, 2/11/1978.

¹¹⁵ Esasında 1961 Anayasası döneminin ilk yıllarında Yargıtayın derece mahkemesinin itirazın ciddiliğine ilişkin kararını bozma yetkisine sahip olup olmadığı tartışılmıştır. Keza o dönem için de aykırılık iddiasının ciddiliği, davanın esasıyla birlikte temyiz edilecektir. Ancak usul kanunlarında bozma nedenleri arasında Anayasa'ya aykırılık itirazının ciddi bulunmaması zikredilmemiştir. Bu nedenle aykırılık iddiasının ciddiliğine ilişkin kararın esasla birlikte ya da bağımsız olarak bozulmasının mümkün olmadığı iddia edilmiştir. Ancak Kıratlı'nın da belirttiği gibi bu yönde bir yorum Anayasa hükmünü işlevsiz kılacaktır. Bu nedenle davanın esasına ilişkin bozma kararı verilmese de ciddiliğe ilişkin ara kararın bozulabileceği çıkarımında bulunulmuştur. Bozma kararı üzerine derece mahkemesi direnirse de Genel Kurul sadece aykırılık iddiasını görüşmek üzere toplanacaktır. Kıratlı, M. (1966). s. 72.

¹¹⁶ "(...) 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 152. ve 153. maddelerinden hareketle ve tüm yukarıda açıklanan nedenlerle: Yargıtay Hukuk Genel Kurulunca, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 40. maddesinin 1. fıkrası gereğince, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 62. maddesinde yer alan "çalıştığı işten ayrıldıktan sonra" düzenlemesinin Anayasa'nın 10., 48., 49. ve 60. maddelerine aykırı olduğu kanısına ulaşılmaması nedeniyle, Anayasa Mahkemesine başvurulmasına, bu kuralın Anayasaya aykırılığı nedeniyle, uygulanması durumunda giderilmesi güç ve olanaksız zararlar doğurabileceği gözetilerek esas hakkında karar verilinceye kadar yürürlüğünün durdurulmasının istenmesine, dosyada bulunan belgelerin onaylı bir örneğinin Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderilmesine 17.9.2019 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.", AYM, E.2019/104, K.2021/3, 14/1/2021, gerekçe kısmı.

¹¹⁷ Bu arada belirtmek gerekir ki derece mahkemesinde aykırılık itirazında bulunulmaması ve mahkemenin de resen aykırılık görmemesi tek başına bir bozma sebebi olarak yorumlanamaz. Aliefendioğlu, Y. (1996). s. 169.

¹¹⁸ "(...) Bu açıklamalar karşısında 3402 sayılı Kadastro Kanununun 13/B-C maddesinin Anayasaya aykırı olmadığı sonucuna varılmıştır. Davatılar vekilinin bu yöne ilişkin Anayasaya aykırılık iddiasının oybirliğiyle reddine karar verilip işin esasının incelenmesine geçildi (...)" Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 21/1/2008 tarihli ve 2008/200 sayılı kararı.

yolunda denetlenirken, yalnızca itirazın ciddiliğinden ibaret bir denetim gerçekleştirilmez. Mahkemenin ciddi bulmama kararını verirken, iddiaları yeterince değerlendirip değerlendirilmediği de göz önünde bulundurulur¹¹⁹.

Aykırılık itirazını ciddi bulmama kararı değerlendirilirken, ilgili hükmün somut norm denetimine konu edilip edilemeyeceği de gözetilmektedir¹²⁰. Benzer şekilde Anayasa Mahkemesinin daha önce işin esasına girerek karar vermiş olduğu hâllerde, on yıl içerisinde yeniden Mahkemeye başvurulamayacağı hususu da dikkate alınmaktadır¹²¹. Yargıtay, bu gerekçeyle Anayasa'ya aykırılık itirazıyla ilgili karar verilmemiş olmasını bozma nedeni olarak görmemektedir¹²². Bu tarz kategorik kısıtlamaların söz konusu olduğu ve aykırılık itirazının mahkemece, olumlu ya da olumsuz olarak yanıtlanmadığı davalarda Yargıtay, kendisi bir değerlendirme yapmaktadır¹²³.

Temyiz incelemesi esnasında Anayasa'ya aykırılığın ciddi bulunmaması kararının aksi yönde bir karar vermesi hâlinde yapılacaklar tartışmalıdır. Bir görüşe göre Yargıtay, doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurabilecek; karşı görüşe göreyse derece mahkemesine sevk edecektir¹²⁴. İkinci görüşe göre derece mahkemesi bozma kararına direnirse Genel Kurul meseleyi çözecektir. İkinci görüş genel olarak, somut norm denetiminde genel usul kurallarından ayrılmayı gerektirecek bir neden

¹¹⁹ Örneğin Yargıtayın kendi daire kararına ilişkin bir değerlendirmesinde dahi, itirazın ciddi olmadığı tespitinin yanı sıra, dairenin itirazın ciddiliğine yönelik değerlendirmelerinin yeterli olduğu belirtilmiştir. "(...) Yargılama yapan Yargıtay 4. Ceza Dairesince uygulanacak hükümlerde aykırılık bulunmuş, ileri sürülen aykırılık iddiasını da ciddi görmemiştir. İlgili Dairenin bu değerlendirmesi 2709 sayılı T.C. Anayasasının 152. maddesine de uygun olup, bu hususun ayrıca gerekçeli kararda değerlendirilmemesi de bir eksiklik oluşturmamaktadır." Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 12/04/2011 tarihli ve 2011/41 sayılı kararı. Bu karar, daha kısa değerlendirmelerin gerçekleştirildiği kararlar dikkate alındığında, ciddiliğin ne derece değerlendirilmesi gerektiği konusundaki tartışmaları arttırmaktadır. Şüphesiz sorunun yanıtı niceliğe hapsedilmiş şekilde değerlendirilemez. Fakat her hâlükârda itirazın ciddiliğinin değerlendirilmesinin, gerekçeli karar hakkıyla bağlantılı bir şart olduğu hususu gözden kaçmamalıdır. Özbek, M. S. (2015). s. 1714.

¹²⁰ 2587 sayılı yasanın geçici 2. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğu itirazını ele alan Yargıtay, Anayasa'nın geçici 15. maddesinde yer alan "Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnamelemlerin Anayasaya aykırılığı iddia edilemez." ifadesine dayanarak aykırılık iddiasını değerlendirmemiştir. Yargıtay 5. Hukuk Dairesinin 19/04/1983 tarihli ve 1983/4043 sayılı kararı.

¹²¹ Yargıtay 18. Ceza Dairesinin 25/9/2017 tarihli ve 2017/9542 sayılı kararı ile Yargıtay 16. Ceza Dairesinin 30/12/2016 tarihli ve 2016/7734 sayılı kararı.

¹²² Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 15/11/2011 tarihli ve 2011/5888 sayılı kararı.

¹²³ Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 26/04/2011 tarihli ve 2011/2501 sayılı kararı.

¹²⁴ Bilgin, Ç. (1988). s. 370.

olmadığı savına dayanır. Kanaatimizce Yargıtayın aykırılık iddiasını ciddi bulması hâlinde meseleyi Anayasa Mahkemesine sevk etmesi gerekliliği Anayasa'dan kaynaklanmaktadır. Usul kurallarının kaynağı yalnızca kanunlar değildir. Yargıtay, aykırılık meselesini derece mahkemesine göndermeden resen Anayasa Mahkemesine sevk edebilir. Aliefendioğlu da derece mahkemesinin kararını inceleyen üst derece mahkemesinin "*davaya bakan mahkeme*" sıfatıyla Anayasa Mahkemesine başvurabileceğini belirtmiş; buna ek olarak derece mahkemesinin de bozma kararına uyarak aynı başvuruyu yapabileceğini eklemiştir¹²⁵.

Nitekim Yargıtay da Anayasa'ya aykırılık itirazının ciddi bulunmaması kararının kanun yolunda bozulması hâlinde ciddi bulma kararını denetleyen makamın Anayasa Mahkemesine başvurması gerektiğini belirtmiştir. Bir örnekte, asliye ceza mahkemesinin aykırılık iddiasının ciddi bulunmaması kararı, bir başka asliye ceza mahkemesi tarafından denetlenmiştir. İtiraz makamı olan asliye ceza mahkemesi, aykırılık itirazının ciddi olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurmak üzere, dosyayı diğer asliye ceza mahkemesine geri göndermiştir. Yargıtay, "*itiraz mercii kendi önünde bulunan dava ve işlerle ilgili uygulayacağı bir hükmün Anayasa'ya aykırılık iddiasını ciddi bulursa bizzat kendisinin başvuruda bulunması kanunun emredici hükmü olup bu konuda kararını incelediği mahkemeyi zorlamasına yasal imkan bulunmamaktadır.*" ifadesiyle konuyla ilgili kanun yararına bozma istemini kabul etmiştir¹²⁶.

Yargıtay uygulamasında da tercih edilen bu yöntem usul ekonomisi ilkesine uygundur. Bununla birlikte, her somut norm denetimi başvurusunun, mahkemenin görevi olduğu kadar kanunların Anayasa'ya uygunluğunu sağlamak adına bir talep yetkisi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu gerçek ışığında, aykırılık iddiasını ciddi bulmayan bir mahkemenin, kendisinin katılmadığı bir iddia için gerekçe yazmaya zorlanması hukuki tartışmanın Anayasa Mahkemesine eksik taşınmasına yol açabilir. On yıl yasağı gibi kısıtlayıcı kurallar da dikkate alındığında her bir somut norm denetimi girişiminin mümkün olan en iyi şekilde gerekçelendirilmesi bu usulün amacına uygun olarak işletilmesinin önemli şartlarından.

¹²⁵ Aliefendioğlu, Y. (1996). s. 143.

¹²⁶ Yargıtay 16. Ceza Dairesinin 30/12/2016 tarihli ve 2016/7734 sayılı kararı.

SONUÇ

Mahkemelerin resen aykırılık kanısına varması ve taraflarca aykırılık itirazında bulunulması hâllerinde farklı kriterler kullanılmalıdır. Bu ayırım hem Anayasa'nın 152. maddesindeki ifadelerle hem de öğretilerdeki görüşlerle sabittir. Şüphesiz mahkemelerin her türlü Anayasa'ya aykırılık itirazını ciddi bulma gibi bir yükümlülüğü olduğu söylenemez. Bilakis bu iddiaların filtrelenmemesi, bazı sakıncalar doğurabilir. Somut norm denetiminin bekletici sorun etkisi, sadece mevcut davanın değil, o mahkemede görülen diğer davaların da bekletilmesi sonucunu doğurabilir. Bu nedenle aykırılık itirazının titizlikle incelenmesi önemlidir.

Buna bağlı olarak aykırılık iddialarının hem subjektif olarak hem de objektif olarak ciddi olması iki ayrı alt kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Objektif ciddilik, aykırılık iddialarının hukuken tartışılabilir bir değerde olması şeklinde özetlenebilir. Fakat objektif ciddilik tek başına yeterli kabul edilmemelidir. Aykırılık itirazının, davayı uzatma ya da savsama gibi bir amaç için de kullanılmaması gerekir. Yani objektif ve sübjektif ciddilik birlikte aranmalıdır. Bu kriterin birlikte gözetilmesi, usuli disiplinin sağlanması yükümlülüğünün içerisinde yer almaktadır. Usuli disiplin, davaların makul sürede sonuçlandırılması, dolayısıyla adil yargılanma hakkının yerine getirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu açıdan aykırılık itirazlarının ciddiliğinin titiz bir şekilde incelenmesi, usuli disiplinin sağlanması bakımından yerindedir. Bu inceleme neticesinde birçok itirazın, Anayasa Mahkemesine sevk edilmemesi de kabul edilebilir. Keza ciddi bulma/bulmama kararı Anayasa Mahkemesinin denetim alanına girmemektedir. Bu konuda yetki, kanun yolundadır. Özüde, ciddi bulma ya da bulmama kararı, bir tür yetkiyi belirleme yetkisidir. Bu yetki bir kerteğe kadar Anayasa'ya uygunluk değerlendirmesi de içerebilir. Ancak mahkemenin, bu değerlendirmeyi hangi kerteğe Anayasa Mahkemesine bırakacağı hususu da kendi sınırları içerisinde kalması açısından önemlidir. Keza bu sınırların aşılmasını, somut bir yaptırıma bağlayacak etkili bir mekanizmanın varlığından söz etmek güçtür. Bu sınırların kanun yolu ve Anayasa Mahkemesi arasında görünmez bir tür centilmenlik anlaşmasıyla korunduğu varsayılabilir. Aksi hâlde somut norm denetiminin kullanılması, teorik olarak tamamen engellenebilir.

Aykırılık itirazı karşısında iddiaların ciddiliğinin denetlenmesinde, mahkemenin resen aykırılık kanısına varma şartını araması da bu sınırın

aşılması riskini doğurur. Aykırılık iddialarının ciddi olması hâlinde, mahkemenin yetkisi, Anayasa Mahkemesinin bir sentez oluşturabilmesi için tez ve antitezleri derleyip somut norm denetimine başvurmaktan ibarettir. Uygulamada, ciddi bulmama kararının denetlenmesi esnasında kullanılan ifadeler ise Yargıtayın somut norm denetimine başvurmak için aykırılık kanısının oluşması şartını aradığı çıkarımına yol açmaktadır.

Ayrıca çalışma göstermiştir ki somut norm denetiminde aykırılık iddialarının ciddiliği konusunda Yargıtay kararları (ulaşılabilen kısmıyla) sınırlı bir perspektif sunmaktadır. Somut norm denetimi usulünde, ciddi bulma ya da bulmama kararının gerekçeli olması öğreti ve uygulamada vurgulanmaktadır. Buna rağmen yüksek yargı kararlarında yer verilen gerekçeler konuya ilişkin yeterli bilgi sağlamaya izin vermemektedir. Hatta bazen itirazların ciddi bulunmamasını açıklamak için tek cümleyle yetinilmiştir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- AKCAN, Recep, KAYA, Cemil (2010). “Medeni ve İdari Yargıda Hâkimin Davaya Bakmaktan Yasaklılığı ve Reddi”, *İUHFM*, C. 68., S. 1-2., ss. 171-196.
- AKİL, Cenk (2012). Yargıtay Kararları Işığında Zamanaşımı Def’inin Islah Yolu ile İleri Sürülüp Sürülemediği Meselesi, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2., S. 2., s. 1-15.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (1996). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara: Yetkin.
- ALP, Mustafa (2001). “Anayasa Hukuku Açısından Mahkeme Kararlarında Sözde (Görünürde) Gerekçe”, *Prof. Dr. Mahmut Teofik Birselle Armağan*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, ss. 425-441.
- ALTIPARMAK, Cüneyd (2006). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları, *TBB Dergisi*, S. 63., s. 244-270.
- ANAYURT, Ömer (2008). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12., S. 1-2., s. 421-460.
- ARAI, Yutaka (2006). Right to An Effective Remedy Before A National Authority (Article 13), içinde van Dijk, P., van Hoof, F., van Rijn, A., Zwaak, L. (Der.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Antwerp-Oxford: Intersentia, ss. 997-1026.
- ARMAĞAN, Servet (1967). *Anayasa Mahkememizde Kazaî Murakabe Sistemi*, İstanbul: İÜHF.
- ARSLAN, M. (2021). Yasama Dokunulmazlığı, *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11., S. 21., ss. 71-103.
- AŞIK, İbrahim (2012). *Medeni Usul Hukukunda Bekletici Sorun*, Ankara: Seçkin.
- ATALI, Murat, ERMENEK, İbrahim, ERDOĞAN, Ersin (2019) *Medeni Usul Hukuku*, 2. Baskı, Ankara: Yetkin.
- ATASAYAN, Gözde (2019). *Sosyal Hakların Yargısallaştırılması*, Galatasaray Üniversitesi SBE Doktora Tezi, İstanbul.
- AYBAY, Rona (1962). “Anayasa’ya Aykırılık İtirazı”, *Dünya Gazetesi*, 12/11/1962.
- AYBAY, Rona (1968). Anayasanın 151. Maddesine Göre Taraflarca İleri Sürülen Anayasa’ya Aykırılık İddialarının Ciddiliği Sorunu, *İUHFM*, C. 33, S. 3-4., ss.155-176.

- AYDIN, Mesut (2007). Mahkemelerde Taraflarca İleri Sürülen Anayasa'ya Aykırılık İddialarının Ciddiliği, *AÜSBFD*, C. 62, S. 3.
- AZRAK, Ülkü (1962). "Türk Anayasa Mahkemesi", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 28., S. 3-4., ss. 649-700.
- BAĞRIAÇIK, Ahmet (2016). Danıştay Kararları Işığında İdari Yargıda Menfaat İhlali, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7., S. 2, ss. 39-70.
- BAYILLIOĞLU, Uğur (2011). Korunan Grupların Sınırlılığı Bağlamında Soykırım Yasağını Geniş Tutan İddialar ve Eleştirisi, içinde Günday M. (Der.), *Zabunoğlu Armağanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, ss. 113-144.
- BENDA, Ernst, KLEIN, Eckart. (2001). *Verfassungsprozessrecht, Ein Lehr- und Handbuch*, Heidelberg: C.F. Müller Verlag.
- BIRKS, Jens (2019). Fact-Checking, Fake Balance, and Fake News: The Discourse and Practice of Verification in Political Communication, içinde Stuart Price (Der.), *Journalism, Power and Investigation: Global and Activist Perspectives*, Oxon: Routledge, ss. 245-264.
- BİLGE, Necip, ÖNEN, Ergun. (1978). *Medeni Yargılama Hukuku Dersleri*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- BİLGİN, Çağlar (1988). "Türk Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi Yolu", *TBB Dergisi*, S. 3., ss. 350-376.
- BOYACIOĞLU, Ahmet (1962). Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Def'i Yolu İle Denetlenmesi, *Adalet Dergisi*, Ankara, S. 7-8.
- ÇELİK, Abdullah (2014). *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- DEĞERLİ, Yavuz Selim (2020). *Anayasa Yargısında Ön-Denetim*, Ankara: Adalet.
- DERYAL, Yahya (2015). *Türk Hukukunda Birlikçilik*, Ankara: Adalet.
- DETTERBECK, Steffen. (2021) "Art. 100: Vorlagen zu Verfassungsgerichten", içinde Sachs, M. (Der), *Grundgesetz Kommentar*, München: C.H. Beck, ss. 1833-1840.
- DİKMEN, Pınar, YAĞCI, Betül, EGELİĞİ, Ömer E., vd. (2017). Ekim 2016-Mart 2017 Tarihleri Arasında Anayasa Mahkemesi Tarafından Verilen Norm Denetimi Kararlarının Özet Bilançosu, *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 6., S. 11., ss. 357-462.
- DİRENİSA, Efe (2021). *Medenî Yargılamada Ön İnceleme Aşaması*, İstanbul: On İki Levha.

- DİNÇ, Aslı (2018). Türk Anayasa Yargısında Somut Norm Denetiminde "Uygulanacak Olan Kural" Kavramı, Çankaya Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DURAN, Lütfi (1965). İtiraz Yolu ile Anayasa'ya Aykırılık İddiası ve Temel Hak ve Ödevlerin Kanunla Düzenlenmesi, *İHFM*, C. 31., S. 1-4., ss. 284-353.
- EGELİĞİ, Ömer E. (2021). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Çerçevesinde Etkili Başvuru Hakkı*, İstanbul: On İki Levha.
- EREM, Faruk (1962). Ceza Hukuku Açısından Anayasa'ya Aykırılık İddiası, *Adalet Dergisi*, C 53, S 5-6, ss. 459-471.
- ERMENEK, İbrahim (2011). "Hukuk Muhakemeleri Kanununa Göre Ön İnceleme", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2., S. 1., ss. 139-177.
- ESEN, Selin (1996). *İptal Davası ve İtiraz Yolunda Anayasa Mahkemesinin Yaptığı İlk İnceleme*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- ESMER, Murat (2020). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Medya Özgürlüğü: Kapsamı ve Sınırları, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2., ss. 761-877.
- GEREK, Şahnaz, AYDIN, Ali Rıza (2006). İptal ve İtiraz Başvuruların Usulün Anayasal Denetime Etkisi, içinde Turhan, M. Tülen, H. (Der.), *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1*, Ankara: Anayasa Mahkemesi, ss. 329-357.
- GÖZLER, Kemal (2017). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin.
- GÜNDOĞDU, Süleyman Burak (2021). *Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Yolu Üzerine Verdiği Usul Hukukuna İlişkin Kararlarının Değerlendirilmesi*, İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- GÜNGÖR, Devrim, OKUYUCU-ERGÜN, Güneş (2009). Ceza Muhakemesinde Bekletici Sorun Kararının Dava Zaman Aşımının Durmasına Etkisi, *TBB Dergisi*, S 83, ss. 68-72.
- GÜR, Necip Taha (2019). İptal Davalarında Menfaatin Meşruluğuna Dair Düşünceler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21., S. 2., ss. 685-703.
- İNCEOĞLU, Sibel (2018) *Adil Yargılanma Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, Ankara: Avrupa Konseyi.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. (1997). *Anayasa Yargısı*, 2. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. (2012). Anayasa'da Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları, içinde Kaboğlu, İ.Ö. (Der.), *Anayasal Sosyal Haklar (Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye)*, İstanbul: Legal, ss. 15-34.

- KABOĞLU, İbrahim Ö. (2020). *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, İstanbul: Legal.
- KANADOĞLU, Korkut (2013). Laiklik ve Din Özgürlüğü, *TBB Dergisi*, S. 109., ss. 353-384.
- KARADEMİR, Dilek (2015). Son Kanun Değişiklikleri Işığında Hâkimin Hukuki Sorumluluğu, *TBB Dergisi*, S. 119, s. 241-276.
- KARAMERCAN, Fatih (2018). Medeni Usul Hukukunda Tanık ve Tanıklık, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 3, ss. 151-191.
- KIRATLI, Metin (1966). *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)*, Ankara: AÜSBF Yayınları-Sevinç Matbaası.
- KONURALP, Haluk (2001). Fransız Hukukunda Kanun Yolları Arasında İstinafın Yeri (Hukuk Davaları Açısından), *AÜHFD*, C. 50., S. 1., ss. 25-39.
- KURU, Baki (1964). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, Ankara.
- KURU, Baki (1991). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- KURU, Baki (2001). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, Cilt. VI, Altıncı Baskı, İstanbul: Demir Demir.
- KUTKAN, Oğuzcan (2019). Anayasa Mahkemelerinin Norm Alanını Daraltması ve Genişletmesi, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN'a Armağan Özel Sayısı, C. 21., ss. 2063-2096.
- MARGUENAUD, Jean-Pierre (2012). İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinde Sosyal Hakların Korunması ve Sözleşme'nin Geniş Yorumu (Çev. Gülден Kurt), Kaboğlu, İbrahim Ö. (Der.), *Anayasal Sosyal Haklar (Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye)*, İstanbul: Legal, ss. 221-227.
- MATHIESEN, Kay, FALLIS, Don (2008). Information Ethics and Library Profession, içinde Himma, K.E., Tavani, H.T. (Der.), *The Handbook of Information and Computer Ethics*, New Jersey: John Wiley & Sons, ss. 221-244.
- MEYER, Wolfgang (2021). "Art. 100: Verfassungswidrigkeit von Gesetzen", içinde Kaemmerer, J. A., Kotzur, M., Von Münch, I., Kunig, P. (Der), *Grundgesetz-Kommentar*, München: C.H. Beck, ss. 883-910.
- MÜLLER-TERPİTZ, Ralf (2018). "Art. 100: Normenkontrolle" içinde Hans Hofmann, Henneke H. G., Schmidt-Bleibtreu, B., Klein, F. (Der), *GG Kommentar zum Grundgesetz*, Köln: Carl Heymanns Verlag, ss. 2700-2717.
- Online Etymologie Dictionary, <https://www.etymonline.com>, (Erişim Tarihi: 11/10/2021)
- ÖMEROĞLU, Abdullah (2014). Türk Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

- ÖZBEK, Mustafa S. (2015). Tatbikattan Hareketle Somut Norm Denetiminin Etkinliği Üzerine Bir Etüd, içinde Çoban, A.R., Gülener, S., Sağlam, M., Ekinci, H. (Der.), *Haşim Kılıç'a Armağan*, Cilt I, Ankara: Anayasa Mahkemesi, ss. 1694-1722.
- ÖZBUDUN, Ergun (2019). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin.
- ÖZÇELİK, Selçuk (1982). *Esas Teşkilat Hukuku, Birinci Cilt, Umumi Esaslar*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- PEKCANITEZ, Hakan (1980). Bekletici Mesele (Meselei Müstehire), *Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1., S. 1., ss. 249-275.
- PEKCANITEZ, Hakan (2018). Bireysel Başvuru Sonunda Verilen Kararların Medenî Yargıya Etkisi, *Anayasa Yargısı*, S. 35., ss. 73-104.
- RICHTER, Dagmar (2006). Das Recht auf Wirksame Beschwerde, içinde Grote, R., Marauhn, T. (Der.), *EMRK/GG: Konkordanzkommentar zum Europäischen und Deutschen Grundrechtsschutz*, Tübingen: Mohr Siebeck, ss. 1066-1114.
- RIETDIJK, Natascha, ARCHER, Alfred (2021). Post-Truth, False Balance, and Virtuous Gatekeeping, içinde Snow, N.E., Vaccarezza, M.S. (Der.). *Virtues, Democracy, and Online Media: Ethical and Epistemic Issue*, New York: Routledge, ss. 112-130.
- RÜZGARESEN, Cumhuriyet (2014). "Usul Ekonomisi İlkesinin İhlaline Karşı Başvuru Yolları", *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi MİHBİR Özel Sayısı*, C. 4., S. 2., ss. 173-213.
- SAVVIDIS, Caroline (2016). *Court Delay and Human Rights Remedies: Enforcing the Right to a Fair Hearing Within a Reasonable Time*, Oxon: Routledge.
- SIR, Onur (2011). *Hukuk Devleti Açısından Kanunların Anayasa'ya Uygunluğunun Yargısal Denetimi*, Ankara: Adalet.
- SOYSAL, Mümtaz (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ŞAHBAZ, İbrahim (2009). "Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık Hakkı", *TBB Dergisi*, S. 86., ss. 405-427.
- ŞATIROĞLU, Muammer (1981). "Babalık Davasında Maddi ve Manevi Tazminat", *Yargıtay Dergisi*, C. 7., S. 4., ss. 265-292.
- ŞİRİN, Tolga (2014). "Bir İhtimal Daha Var O Da Ölmek Mi Dersin (Sosyal İnsan Haklarının Anayasa Şikâyeti Yoluyla Dava Edilebilirliği Lehine Tezler ve Öneriler)", *Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI Bildirgeler*, Petrol-İş Yayını: 119, İstanbul, ss. 341-366.

- TAHİROĞLU, Fatih (2021). *Medeni Usûl Hukukunda Res'en Araştırma İlkesi*, İstanbul: On İki Levha.
- TANİLLİ, Server (2000). *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul: Adam.
- TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2015). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 15. bs. İstanbul: Beta.
- TARUFFO, Michelle (Der.) (1999). *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness (International Association of Procedural Law)*, The Hague: Kluwer Law International B.V.
- TATLIDİL, Sıla (2019). "Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Makul Sürede Yargılanma Hakkı – Sürenin Aşılması ve Sonuçları", *TBB Dergisi*, S. 143, ss. 9-49.
- TEZİÇ, Erdoğan (2015). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta.
- TİKVES, Özkan (1969). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması (Anayasa Mahkemesi Kanunu ile Birlikte)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- TUNÇ, Hasan (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı (Denetim Kapsamı ve Organları)*, Ankara: Yetkin.
- Türkçe Online Etimoloji Sözlüğü, <https://www.etimolojiturkce.com>, (Erişim Tarihi: 11/10/2021).
- UMAR, Bilge (2014). *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Ankara: Yetkin.
- UZELAC, Alan (2004). Accelerating Civil Proceedings in Croatia – A History of Attempts to Improve the Efficiency of Civil Litigation, içinde Van Reehe, C. H. (Der.), *The Law's Delay: Essays on Undue Delay in Civil Litigation*, Antwerpen: Intersentia, ss. 283-314.
- ÜLGEN, Özen (2013). *İptal ve İtiraz Başvuruları Bakımından Anayasa Yargısında İlk İnceleme*, İstanbul: Beta.
- ÜLGEN, Özen (2014). Anayasa'ya Uygunluk Denetiminde Çelişme İlkesi, *TBB Dergisi*, S. 111, ss. 297-324.
- YILMAZ, Ejder (2017). *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Cilt 3, Ankara: Yetkin.
- YOLAL, Halil (2018). Danıştay Kararları Işığında İptal Davalarında Dava Ehliyeti, Marmara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 81.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (1993). *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi.

Kararlar

AYM Kararları

Abdullah Yaşa [Genel Kurul], B. No: 2015/12486, 5/11/2020.

Güher Ergun vd, B. No: 2012/13, 2/7/2013.

Güher Ergun vd., B. No: 2012/13, 2/7/2013.

Haydar İzgi, B. No: 2012/673, 19/12/2013.

M.A.B., B. No: 2015/288, 19/11/2020.

Mustafa Kemal Sungur, B. No: 2013/2507, 6/3/2014.

Ramazan Ayhan, B. No: 2014/2704, 16/11/2016.

AYM, E.1963/16, K.1963/83, 8/4/1966.

AYM, E.1978/38, K.1978/49, 2/11/1978.

AYM, E.1987/34 K.1987/33, 3/12/1987.

AYM, E.1993/30 K.1993/27, 7/9/1993.

AYM, E.2005/128, K.2008/54, 7/2/2008.

AYM, E.2009/58, K.2011/52, 17/3/2011.

AYM, E.2012/100, K.2013/84, 4/7/2013.

AYM, E.2012/22, K.2012/133, 27/9/2012.

AYM, E.2012/35, K.2012/203, 27/12/2012, gerekçe kısmı.

AYM, E.2012/40, K.2012/158, 18/10/2012.

AYM, E.2013/55 K.2013/67, 28/5/2013.

AYM, E.2013/55 K.2013/67, 28/5/2013.

AYM, E.2015/105, K.2016/133, 14/7/2016.

AYM, E.2016/175, K.2016/170, 2/11/2016.

AYM, E.2016/175, K.2016/175, 2/11/2016.

AYM, E.2016/185, K.2016/175, 23/11/2016.

AYM, E.2016/203, K.2016/195, 28/12/2016.

AYM, E.2017/58, K.2017/43, 1/3/2017.

AYM, E.2017/80, K.2017/62, 1/3/2017.

AYM, E.2019/104, K.2021/3, 14/1/2021.

AYM, E.2019/9, K.2019/27, 11/4/2019, gerekçe kısmı.

AYM, E.2020/81, K.2021/4, 14/1/2021, gerekçe kısmı.

İHAM Kararları

Anker/İsviçre, B. No: 17748/91, 23/10/1996.

Baracco/Fransa, B. No: 31684/05, 5/3/2009.

Carlin/Birleşik Krallık, B. No: 27537/95, 3/12/1997.

Dilipak/Türkiye, B. No: 29680/05, 15/9/2015.

Eckle/Almanya, B. No: 8130/78, 15/7/1982.

Esposito/İtalya, B. No: 34971/02, 5/4/2007.

Ewing/Birleşik Krallık, B. No: 11224/84, 7/10/1987.

Jakobski/Polonya, B. No: 18429/06, 7/12/2010.

Kreuz/Polonya, B. No: 28249/95, 19/6/2001.

Kuppinger/Almanya, B. No: 62198/11, 15/1/2015.

Kusmieriek/Polonya, B. No: 10675/02, 21/9/2004.

Łobarzewski/Polonya, B. No: 77757/01, 25/2/2004.

Marzari v. Italy, B. No: 36448/97, 4/5/1999.

Monnet/Fransa, B. No: 13675/88, 29/10/1993.

Pishchalnikov/Rusya, B. No: 7025/04, 24/9/2009.

Plattform "Ärzte Für Das Leben"/ Avusturya, B. No: 10126/82, 21/6/1988.

Prokopovich/Rusya, B. No: 58255/00, 18/11/2004.

Sanoma Uitgevers/Hollanda [Büyük Daire], B. No: 38224/08, 14/9/2010.

Siliadin/Fransa, B. No: 73316/01, 26/10/2005.

Stec vd./Birleşik Krallık [Büyük Daire], B. No: 65731/01, 6/7/2005.

Sürmeli / Almanya, B. No: 75529/01, 08/06/2006.

Yargıtay Kararları

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 28/11/1988 tarihli ve 15864/15796 sayılı kararı.

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 28/11/1988 tarihli ve 15864/15796 sayılı kararı.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 16/9/2013 tarihli ve 1780/7852 sayılı kararı.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 19/9/2002 tarihli ve 2002/7862 sayılı kararı.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 23/12/2020 tarihli ve 2020/6001 sayılı kararı.

Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 1/12/2020 tarihli ve 2020/5557 sayılı kararı.

Yargıtay 16. Ceza Dairesinin 2/5/2016 tarihli 2016/2645 sayılı kararı.

Yargıtay 16. Ceza Dairesinin 30/12/2016 tarihli ve 2016/7734 sayılı kararı.

Yargıtay 16. Ceza Dairesinin 30/12/2016 tarihli ve 2016/7734 sayılı kararı.

Yargıtay 18. Ceza Dairesinin 19/4/2016 tarihli ve 2016/8148 sayılı kararı.

Yargıtay 18. Ceza Dairesinin 25/9/2017 tarihli ve 2017/9542 sayılı kararı.

Yargıtay 18. Hukuk Dairesinin 24/5/2016 tarihli ve 2016/8464 sayılı kararı.

Yargıtay 19. Hukuk Dairesinin 2/2/2006 tarihli 2006/852 sayılı kararı.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 16/2/1981 ve 1091/1092 sayılı kararı.

Yargıtay 23. Hukuk Dairesinin 2/4/2012 tarihli ve K. 2012/2547 sayılı kararı.

Yargıtay 23. Hukuk Dairesinin 25/6/2015 tarihli 2015/4884 sayılı kararı.

Yargıtay 23. Hukuk Dairesinin 25/12/2015 tarihli 2015/4884 sayılı kararı.

Yargıtay 5. Ceza Dairesinin 2/3/2016 tarihli ve 2016/2250 sayılı kararı.

Yargıtay 5. Hukuk Dairesinin 19/4/1983 tarihli ve 1983/4043 sayılı kararı.

Yargıtay 7. Ceza Dairesinin 26/1/2007 tarihli 2007/270 sayılı kararı.

Yargıtay 7. Hukuk Dairesinin 23/01/2014 tarihli ve 2014/922 sayılı kararı.

Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 18/10/1996 tarihli ve 1996/12797 sayılı kararı.

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 6/5/2008 tarihli ve 2008/1499 sayılı kararı.

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 6/5/2018 tarihli ve 2008/2527 sayılı kararı.

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 15/11/2011 tarihli ve 2011/5888 sayılı kararı.

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 21/1/2008 tarihli 2008/200 sayılı kararı.

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 21/1/2008 tarihli ve 2008/200 sayılı kararı.

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 26/4/2011 tarihli ve 2011/2501 sayılı kararı.

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin 26/4/2011 tarihli ve 2011/2501 sayılı kararı.

Yargıtay 9. Ceza Dairesinin 2/6/2003 tarihli ve 2003/984 sayılı kararı.

Yargıtay 9. Ceza Dairesinin 9/10/2013 tarihli 2013/12351 sayılı kararı.

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 12/4/2011 tarihli ve 2011/41 sayılı kararı.

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 26/12/2018 tarihli ve 2019/721 sayılı kararı.

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 26/12/2019 tarihli ve 2019/723 sayılı kararı.

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 30/5/2017 tarihli ve 2017/303 sayılı kararı.

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 30/5/2017 tarihli ve 2017/303 sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 4/5/2016 tarihli ve 2016/575 sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 9/4/2014 tarihli ve 2014/490 sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 10/6/2015 tarihli ve 2015/1523 sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 11/4/2019 tarihli ve 2019/453 sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 14/10/2009 tarihli ve 2009/619 sayılı kararı.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 23/6/2004 tarihli ve 2004/375 sayılı kararı.

Diğer Kararlar

Danıştay Onuncu Dairesinin 25/11/1998 tarihli ve 1998/6116 sayılı kararı.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 3. Hukuk Dairesinin 21/3/2018 tarihli ve 2018/311 sayılı kararı.

Konya Bölge Adliye Mahkemesinin 2. İdari Dava Dairesinin 26/4/2017 tarihli ve 2017/823 sayılı kararı.

